

עליו בכל עת מעשה אשר אירע בחייהם הדתיים בעת שנפלו ספקות כדת מה לעשות במאורע הוזה והכריעו בבית דין הגדול ולפי ההסכמה שיצאה משם היו ההלכות מיד לפעולה אדם, ועל כן חקירות הלכותיות, על דברים אשר אין עתידים להודמן, ואם יודמנו אין זה כי אם לעתים רחוקות, לא היה להקדמונים ענין לענות בו את רוחם ולבלות בו את זמנם. אבל עתה נהפכה חכמת התורה לרוב להיות חכמה למודית אשר אונה וחקרה ענינים אשר מציאותם לפעמים אינה אפשרית, ואם אפשר גם כן לא יודמנו כי אם לעתים רחוקות. כי רק בזה נבונה המראה הנפלאה אשר נגולה עתה לעינינו. כרבות בתי המדרש של החכמים השונים כן רבו ההלכות המתמיהות אשר אין להם תועלת ולא יתום כלל לחיי בני אדם בעולם הנוהג כמנהגו, והן רק מלאכת מחשבת של מעשה הפלפול ויצורי המצאה בהרפות השכל. הלכות ממין הוזה רבו לאין מספר ולא אחת בהן אשר יש ליחסה לזמן שקדם לר"ג. יארכו לנו הדברים לסדר פה ההלכות ממין הוזה וגם אמנם אין צורך לזה כי כל דורש ומבין בספרי התלמוד הלא יודע כי בכל מקום שההלכה מהעסקת בענינים טמיהים כאלה אך השונים האזדונים מזמן ר"ג והלאה הם המדברים. מעולם לא שמענו כי שמעון בן שטח, שמעיה, ואבשלון או זולתם מהקדמונים ענו נפשם בחקירות דקות על דברים רחוקי המציאות, שיתחכמו בתחבולות להמציא אופן איך יתחייב אדם על אכילה אחת כמה חמאות ואשמות ויש בא ביאה אחת וחייב עליה שש חמאות (כריתות פ"ג מ"ד ס"ה), ויש חורש תלם אחד וחייב עליו ששום שמונה לאוין (מכות פ"ג מ"ט) הייבי סקילה שנתעבבו בחייבי שרפה איך ירונן (סנהדרין פ"ט מ"ג), ואמנם כן הוא כאשר אמרנו. ר"ג הבין שבדיו זמנו והמהלה המוסרית אשר פשטה באברי האוסה הטובים, הבין כי רוב החכמים לא שמו נגד עיניהם כי התכלית הנאמנה בהכמת התורה איננה התלמוד לבד ואיננה חכמה לשעשויעי הרוח ולחרד השכל, כי אם חכמה אשר תלמד לאדם דעת את המעשה אשר יעשה לטוב לו בארץ, הבין כי אם לא יתנו לב לדעת זאת מוט תתמוטט אחרות היסודות ולרגלי זאת יפריצו לרוב המחלוקות בין החכמים ללכת איש אחר דעתו ולעשות התורה לאלף תורות. ואף לבעבור זה היה כל ישעו וכל תפצו להחזיר הרבר לישנו ולהעמיד ההלכה על האיתנים אשר יסרו הקדמונים, אך למורת רוחו הפצו בידו לא יצלה וכל מאמצי כתו אשר נדב לפעולתו כלה לתרו והבל. רק לשוא יזעק מתום לבכו לאמר לא לכבודי ולא לכבוד בית אבי כל מעשי כי אם לכבוד שמים שלא ירבו המחלוקות בישראל כי שומע לו אין. מדרת מחשבותיו לא הכירו ושוב מועצותיו לא ידעו; ועל כן תחת אשר יאתה כי טמנתו והפצו ימשלו בנבורתם תחת זה היה הוא לשדה נעבד עד כי במל דעתו מפני דעתם. ומאו והלאה היו המחלוקת לחק בישראל ובלבוש החליפו הדעות לרגלי חכמת פלפולם. דברי כל אחד ואחד דברים והפוכם העריצו והקדישו, אלה ואלה היו להם כנתונים מרועה אחד, אלה ואלה דברי אלהים חיים!

פרק אחד עשר

ר' ישמעאל ור' עקיבא.

החדשות אשר נבראו עתה בבית המדרש החיוקו כח היחידים ונתנו זכות וצדקה לכל דעה ויחידית ויהי אחרית זאת כי הרחיב שדה ההלכה על אחת מאה ופרו בארץ באפן אשר לא שערו הראשונים. נגד מראות כאלה אין להפליא עוד על אשר נראה כי בזמן הזה מדרש התורה הנבנה קוסתו ותרבינה סרעפותיו, ותארכנה פארותיו, אחרי כי עתה אין מעצור לכל יחיד מן החכמים לדרוש כדעתו ושכלו, ואף בעת אשר לא נתקבלה דעתו לא נמחנה בעבור זה מוכרן. הברורים מן הדורשים בעת הזאת היו ר' ישמעאל ור' עקיבא

עקיבא אשר פלסו מסילות חרשות במרדש התורה, רבי ישמעאל בנו של אלישע בן גדול היה קמן בעת שרוב הבית ובא בן השבוים לרומי אשר שם פנש בו ר' יהושע בן חנניה ופראו משוכיו (גיטין נ"ח. תוספתא הוריות פ"א), ושמש את ר' נחוניא בן הקנה (שבועות כ"ו). וראה סימן יפה בתלמודו ויהי אהוב ונחמד לכל חכמי דורו עד כי הגדולים בהם קראוהו: אחי! (ברכות י"א: ע"ו כ"ט:). מנהגו בעונה עם חבריו (מ"ק כ"ח:): והסביר פנים יפות נגד כל אדם (אבות פ"ג), אהבתו לחכמים אשר פיהו מלא מתהלהם (חגיגה כ'. ברכות י"ט.), ומעשותו מעשה הצדקה בכל עת עם עניי עמו (גדרים ס"ז). ומדברי בשבחה (גיטין ז'), ומשמרו משפט צדק לרון במישרים בין איש ועמיתו (ירוש' שביעית פ"ד ה"א), הן היו המדות אשר קנו לו לב בני אדם עד כי בדור הבא נהנה בשם אב העולם (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ב). רבים שמו בו תפלה על דבר מנהגו נגד בני אדם אשר לא מעט, באמרם עליו שאם באו אליו גוי וישראל לרון, או השתדל תמיד לזכות את הישראל בדין, שבראותו שיכול לזכות את הישראל בדיני ישראל ואם בדיני אומות העולם או ידינהו בדיניהם ויזכרו (ספרי דברים פי' ט"ז, ב"ק קיג.), אמנם אין אנו רשאים לרון על הדבר מעל מצב היהודים והאומות בזמננו ולא על פי מושג הצדק של עתה. אולם נתבונן במצב היהודים בזמנו של ר"י ובכל הלחץ והגול ועושק אשר עשקו את היהודים ואכלום בכל פה, כי אז לא נפליא בראותנו שגם היהודים מצדם באו בתחבולה ובעקסין על גונשיהם. ור' ישמעאל עצמו רוסו על הדבר הזה בכסום אדר בדברים ברורים. גוי אחד פגע בר"י וברכו, אמר לו: כבר מלחך אמורה! גוי אחר פגע בו וקללו אמר לו: כבר מלחך אמורה! ופירש לתלמידיו כונת דבריו, שתשובותיו מכונות על מאמר התורה: אוררך ארור ומברכך ברוך (ירושלמי ברכות סוף פ"ח ובכ"ט). מזה נראה שיסודו של ר"י שאינו שונא לגוי מהותו גוי, כי אם מהיותו שונאו ומקללו, אבל יברך את מברכו בין ישראל ובין גוי.

הנור לכל מדותיו היה אהבתו לעמו. אם גם שירד ישראל פלאים עוד היה בעיני העם הנבחר (שבת קכ"ח). אשר עוד תקוה לאחריתו. עזה כמות היתה אהבתו וקשה כשאל קנאתו הלאומית, ועל כן עם כל העמל והתלאה אשר מצאו את ישראל לא אמר גואש והעיר והחזיק את המתיאשים כי ישונו אל דרך חייהם ולא ישימו ידם בחינם, ואין כל ספק כי על כן דרש הרבה בשבח הנישואין (ירושלמי קידושין פ"א ה"ו) והזהיר מאד על הבריתה מן האישות (קדושין כ"ט:), ונתן סכספו להשיא עניות בנות ישראל (גדרים ס"ז). וכן דרש בשבח האומנות והמלאכה (ירוש' קדושין שם). ואך רגע אחד טוט התמוטט אומץ לבו ויתאיש כמעט, וזה בראותו בימי רדיפת ארדייננס שחשב לכחד התורה מן הארץ אז אמר: הואיל ועוקרים תורה מבינותנו נגזור על העולם שיהא ששם שלא לישא אשה ושלא להוליד בנים ושלא להקים שבעו הבן עד שיכלה ורעו של אברהם מאליו (תוספתא סוף סוטה וע"י ב"ב ס'). מקנא לאומי כר' ישמעאל, בהכרה יהיה שונא לצרי יהודה ומנגדי דתו תכלית שנאה ואף אילו יתשוב שקוצר דעתם יכפר על שגונם, הלא גדול מנשוא היה בעיני העון כי כחשו בעמם וכפרו בכל מהשבה לאומית. יותר מכל החכמים בדורו קם הוא נגד, כי אמר שמישים איבה ותחרות בין ישראל לאביהם שבשמים ועליהם נאמר הלא משנאיך ה' אשנא ובתקומתך אתקומט תכלית שנאה שנאתים לאויביך היו לי (שבת קפ"ו). בן אחרותו בן דימה הלה עד למות ויבא אחד מהם לרפאותו ולא נתנו ר' ישמעאל ומת בן דימה וקרא עליו ר"י אשריך בן דימה שנופך סהור ויצא נשמך בסדרה ולא עברת על דברי חבריך (ע"ז כ"ז: ותוספתא חולין פ"ב). וקרוב מאד כ התנדרונו הוואת פעלה עליו כי גדיל לעשות במרדש כתבי הקדש. הלא ידענו כי הם עמל ליסד דעותיהם ואמונותיהם בכתובים. החלק הספורי בתורתי יכל החלק העוסק במדות המוט והאמונות

והאמונות והדעות בתורה ובכתובי הגביאים והחכמה היו להם ענין לענות כם, והסבו פני הדברים לתכליתם על פי מדרשים ודיוס ועונו הכתובים כרצונם, ובאופן שנוקשו ונלכדו דעות ההגון על ידי מדרשיהם אשר משכו את הלב (ספרי שלח פי' קמ"ז, ע"ז כ"ז), ולא ההגון לכד כי אם גם כמה מהחכמים נמשכו אחריהם לפרקים (ו' ח"א 286). ועתה לעמת מראות כאלה טובן הדבר למה חכמי הדור הזה שמו לב ביתרון עז על מדרש האגדה. אל כמה גדולי החכמים היה העסק במדרש האגדה ענין אהוב ונרצה ורבו הדרשנים. והנה כערך התנגדותו של ר"י להם אף כן היתה תשוקתו למדרש האגדה והשיג בזה מעלה גדולה עד כי כל חבריו קלסוהו להיות חכם גדול ובקי באגדה (מ"ק כ"ח:). אך על עקב נמיית לבו הלאומית ואהבתו אל עמו ומולדתו, נגוד בענין רע מארץ החיים. כי בימי רדיפת ארדיינים נדון עם טובי חבריו למות ור"ע חברו הספידו הספד גדול (מכילתא משמשים פי"ה אבר"ג פל"ה שמחות פ"ח) והדורות הבאים תלו כמה הגדות בוכרון מיתתו (ע"ז י"א: חולין קכ"ג. ברכות נ"ז:).

בכל ספרי התורה שבעל פה נתפורו ממנו הלכות אשר חלק מהן קיימי האחרונים ונזכרו בכניו "תנא דבי רבי ישמעאל". ברובן הוא כמפרש ומגביל הלכה ישנה במדת סברה (ישנה 1). אבל אין לנו המדה למספר הלכותיו יען כי הרבה מהלכותיו נשתקעו במשנתנו, יגשנו שם סתם ועל כן מי יודע כמה הלכות כאלה נשנו סתם במשנה והם לר' ישמעאל 'עז' פאה פי"ה מ"ב, טבול יום פ"ג מ"ב ועז' עדיות פ"ב מ"ד). מספר הלכותיו אשר הוציא ממדרש הכתובים גדול מאד. ומלבד ר' אליעזר בן הורקנוס ור"ע גדלה תורתו של ר' ישמעאל בכמותה על תורת כל חכמי דורו, ובאיכותה גדלה גם על תורתם של אלה השנים. מתכונת מדרשיו נראה כי היה ר' ישמעאל רק המפרש והפושטן המוחלט ולא הפץ בדרך קצת החכמים אשר נתחו את הכתוב למלותיו ולאותיותיו ודרשו על כל קץ וקץ והעלו הוציטו חדשות אשר לא שערו קרמוניהם ודרשות הנושית ממשמעות פשוטו של מקרא, אמנם שמר זאת לעולם להחזיק היסודות הנאותים להבינו הנונה האמתית בדברי הכתוב. היסוד הכולל במדרשיו היה: דברה תורה בלשון בני אדם. ועל כן היה מתנגד למעשהו של ר"ע שהיה דורש רבויים ומעושים עד אין קץ ממלות או מאותיות אשר לפי דרכי הלשון אין בהן לא רבוי ולא מעוט. ובפירוש אמר פעם אהת לר"א בן הורקנוס. בדרשו את הכתוב באופן זר, הרי אתה דומה למי שאומר לכתוב שתוק עד שאדרוש (ת"כ תוריע פי"ג). לרוב הוא מפרש המקרא לפי פשוטו לערך מצב הכמת הלשון בזמנו 2).

ומדקדק

1) כרוב ההלכות ממנו נמצא שמשדל לת פירוש ולהגביל הלכה ישנה ולפרט סמוכות התורה שנספרו לחכמים. עז' ברכות (ל"ז). תרד"י פאה פי"ד מ"י, תרומות פי"ד מ"ה, מעשרות פי"ג מ"ה, שבת (ל"א). תרד"י, שם (פ"ו). פסחים (נ"ח), מ"ק (כ"ד:), שם (כ"ח:), מגלה (כ"ג), ירושלמי שקלים פי"ג ה"ב, ירוש' יבמות פי"ו ה"ז, נסין (ע':) תרד"י, ב"ק (ל"ז:), שם (מ"ט:), שם (צ"ד:), שם (כ"ח), ע"ז (מ"ט:), סנהדרין (ב'), ירוש' יוש' שם ס"ט, הוריות (ד') תרד"י, ירושלמי בכורים פי"ג ה"א, מכות (י"ג:), כבודות (י"ט:), נדה (ל'), שם (נ"ב), כלים פי"ב מ"ב, פי"ו מ"ג, נגעים פי"א מ"ב, פי"ב מ"א, פי"א מ"ה, מקואות פי"ט מ"ז, וביט פ"א מ"ב, אי שביעית ע"פ המברה דין חובש לפי ימדי הלכות ישנות: רמא פי"ז מ"ד, בלאים פי"ג מ"ג, מ"ז, הלה פי"ד מ"ד, שבת (י"ב). תנא דבר"י, כ"ב (צ"ה:), סנהדרין (פ"ה:), שבת (כ"ד:), שם (כ"ז), פסחים (קכ"א). כבודות (ק"ב), נסין (מ"ו). דבר"י, עדיות פי"ב מ"ז, כבודות (מ'), שם (מ"א), אהלות פי"ג מ"ה, נגעים פי"ח מ"ט, פרה פי"ה מ"א, עוקצין פי"ב מ"ב. או שמכרע אך היה המנהג לפנים: שבת (ל"ה:), שם (נ"ח), שם (פ"ד). שם (פ"ד), שם (פ"ה) דבר"י, שם (ב"ט), שם (מ"ה:), שקלים פי"ד מ"ד, מנחות (ס"ג:), פרה פי"ג מ"א.

2) עז' ברכות (ל"א:), ירוש' שם פי"ד ה"א, פאה פי"א ה"א, פסחים (ה'), שם (ל"ה:), דבר"י, סכה (ל"ד:), יבמות (מ"ח:), ע"ז (ג'), אהת ואתה ואת סוק וברוש' שם פי"ו ה"ו הני' ואת השניה וכו' נראה שם' הנב' בסנהדרין: שכן הן בל"י אהת אינו סכונ אלא שם' ואת האסורה בין שחתיה האם או הבת וכן לשון אהת', הדומה לוח ומתו גם שניהם כפי' הרמב"ן עה"ת בבביתא דספרי ע"ש. קרושין (ל"ז). שם (כ"ט), נסין (ג'): דבר"י, נדרים (מ"ז), נדר (מ"ה). ועז' ספרי נשא פי"ו כ"ח, מיטה (כ"ח), ירוש' ר"ה פי"ג ה"ה, הגינה פי"ג ה"ג, כבודות פי"ב ה"ה, בבלי ב"ק (ו':), ב"ט (ק"א:), ע"ז (כ"ז:), סנהדרין (מ"א), שם (מ"ה:), קרא ככתובי, שם (ג"א:), שם (מ"ו), שם (ע"ג), דבר"י, שם (צ"ו:), דבר"י, שם (צ"ט:), הולך בשמות מנהג זה עז' שם (ק"ה). דבר"י, שבעות (כ"ח:), הוריות (ה'), דבר"י, ירושלמי סנהדרין פי"ג ה"ז, פי"ו ה"ז דברים

ומדקדק בדקדוק שורש המלות ולפעמים גם בנטריוקן¹). ובבחינתו את הבונה הפשוטה במקרא מצא כי כמה חכמים זולתו הרבו מצות וחקים יען כי חשבו שבכל מקום שרברה התורה בלשון חיוב כוננה לעשות הדבר חובה, על כן דבר בפירוש נגד הכלל המוטעה הזה ואמר כי כמה פעמים דברה התורה בלשון חיוב ואין כוננה אלא לעשות הדבר רשות². בהוציאו תולדות בסמות המוכר מן בהלכה מן הכתוב שם עינו חמדי על משמעו הפשוט ואם נמצאו קצת ממשן הזה רחוקים מן הפשוט לרוב נזכרו בשם תנא דבי רי' ישמעאל³. ואף במקום שהוא דורש ברובי או במיעוט אינו אלא מפרש והדבר הממעות או שנתרבה מכרה לפי בונה משמעותו של הכתוב⁴.

כבר ראינו ונכתנו כי בדורות הקודמים השתמשו בכללים מיוחדים לדרוש ולפרש את התורה ונקראו: מדות שרתורה נדרשת בהן. הלל הזקן העמיד מספרן על שבע ואין בזה כל ספק שמי שישתמש בהן בבינה והשכל שישגי בעורתן הפירוש המכוון. כי בעצמותן הן היסודות העיקרים אשר יחויקם כל מפרש דברי הכתוב. אך רבים מן הדורשים עקלו הדרכים והפשוטו מן המדות את כבודן ואחרי שנעדרה כוננת הרוחנית והשפיקו רבים רק בצורתן ילדו מהן ילדי זרים ודרשות זרות אשר הן לורא לנפש היפה. ואחרינו החכמים כבר הרגישו כי לא יותאמו דרשות כאלה עם השכל הישר אשר נתן אלהים באדם, וחשבו מחשבות מה לעשות באלה המדות ובדרשות שהוציאו שלא כמשפט השכל וההגיון הישר? האם ישליכון מעל פניהם? זה היה דבר שאין אפשר בעיניהם כי אך יעשו מחה דברים הכתובים בתלמוד? והמציאו בדעתם לאמר שחמרנו בינה להבין זאת אבל כן מסר הקב"ה למשה בהר סיני ומי יאמר לו מה תעשה? והנה אם על הראשונים — בעלי התלמוד — אנו מצמצעים אשר עשו את המדות המושכלות לכלי און בו חפץ אשר שכשו בו שלא כהבונה הראשונה, מה נאמר ומה נדבר להאחרונים אשר לא רצו לעשות המדות מה שהן באמת ילדי השכל ומחקרי חכמה חכמינו, וזה על כן יען מצאו מספר רב מהן אשר באשמת המשתמשים בהן הולכות ארחות עקלקלות רחוקות מן השכל הישר ולא רצו ליחס דברים אשר לא יסכים עליהם השכל והחכמה לחכמינו, ואמנם לא בושו ליחס דברים כאלה להקב"ה

הגרים ככתבם, כ"ב פ"ה ה"א, חולין (ט"ז), דברי"י ואת היתה דברים ככתבם, שם (ק"ז). דברי"י, כריתות (ד), שם (י"א), וכתובים (י"ב), שם (ג"ג), שם (ג"ה), שם (מ"ה). דברי"י, שם (ק"ז). דם שפן (שכן קורא הלשון שפיכה שם ל"ו), עוד שם בקרא לעשות אותו, שם (ק"א). מנחות (י"ח), נדה (י"ג), ת"כ שמיני פ' האזים, שם דנגעים פ"א, אחרי פ"א.

- 1) פ' מלה בנטריוקן: שבת (ק"ה). דברי"י, וימא (ט"ז); תענית (ו'), פ"י בדקדוק השורש: שבת (ק"ה); דברי"י וימא (ט"ה); סוכה (מ"ט). דברי"י, מנחה (י"ב). ירושל' שבת פ"ב ה"א, נפסין (ג"ג); כאלים כאלים א' בפחה כן גיל שאין סדרך הנכורים לשמוע עלבון ולהשוק ומדרשו של אבא חנן שם ועי' במכילתא ובילקום. ע"ז (י"א), שם (ג"ג); מכות (ה'). דברי"י, כבורות (מ"ד); ירושל' פסחים פ"ה ה"ג, ועי' יבמות (י"ג); כלל בדקדוק הלשון, ודורש ו"ו מוסף על ענין ראשון הנקרא בלשנו לנר ב הפר ש"יה וכתובים (ק"ו), ועי' ת"כ אחרי פ"א מכילתא משפטי פ"א.
- 2) עי' גיטין (ל"ה); סוטה (ג'). וכלל גדול העמיד כל אם שבתורה דשות מכילתא שבתה פ"א ועי' המשפטים פ"א א' בנפס, שם פ"ב א' ארונים, ועי' ירושלמי סוכה פ"ב ה"ו ר"י בשבו.
- 3) עי' ברכות (ט'). חזקוני, שבת (ל"ב). דברי"י, ועי' ספרי כי תצא פ"י רכ"ט, פסחים (ג'). דברי"י, ובסבות (ל"ב). שבת (קנ"א); דברי"י, ר"ה (ט"ז). דברי"י, סוכה (ג"ג); דברי"י, יבמות (ס"ה); דברי"י, כתובות (ע"ב). דברי"י, קדושין (כ'); דברים (ל"א); גירום (ל"א); שם (ל"ב); ר' זכוריה משמו שם (ס"ה). דברי"י, סוטה (כ'); ב"ק (ב"ט). ר"א משמו, ג"ט (ס"א). דברי"י, מנהדרין (ג"ו); ירושלמי פאה פ"א ה"א, עירובין פ"ה ה"א, תענית פ"ד ה"א, סוטה פ"א ה"א, קדושין פ"א ה"ו, מכילתא משפטים פ"ט, פ"י ספרי נשא פ"ד, פ"י ה"ב סדרשים, פ"י י"ב, פ"י י"ט, קרח פ"י קנ"א, כי תצא פ"י רל"ו, פ"י רמ"א, ועי' סוטה (ג'). כפ' ויבר עליו דברי"י.

4) שבת (כו). דברי"י או לרבות, כתובות (לג); נזיר (כה). דברי"י, ועי' ספרי ראה פ"י ע"ה, מנהדרין (סד); שבעות (יד); הוריות (יב); חולין (מט); ירושלמי שבעית פ"ה ה"ג, ספרי חקת פ"י קכ"ד, שם קכ"ה (נא) לכל נפש האדם. דרשותיו במיעוט: עי' שבת (קז); דברי"י, כתובות (נא); ר"י אמר שמואל בשמו, מנהדרין (נא); דברים ככתבם, שם (מט), גיטין (ס); דברי"י, חולין (לו). דברי"י, שם (נמ). דברי"י, שם (עב). דברים ככתבם, מעילה (יא), ירושלמי וימא פ"ה ה"ה, יבמות פ"א ה"א, גירום פ"ב ה"א (לאלה שני המדרשים דאחרינו יסוד אחד להם ע"ש), מכילתא פ"ב כ"א פ"ט, ספרי נשא פ"י י', שם שלה פ"י קי"ב, אם תחבוני ביוב הביעושים והרביבים האלה המצא שם מוכרחים במשמעות המקרא לא כרוב הדברים והמיעוט של ר"ע וכ"ש של הבאים אחריו שהם רחוקים מנות הדתות.

להקב"ה עצמו אשר הוא מקור החכמה והשכל! ואמת כי הם דומים בדבר הזה למי שעולה מן הפרת וספיל נפשו אל הפה. ר' ישמעאל אהב לדרוש כמדות, ורוב מדרשיו בנויים על יסודי המדות, יען כי הוא לא הלך אחרי הדורשים אשר נמו מפשוטו של מקרא ולו היו גם המדות העורה הנכונה לדרת אל עומק פשט הכתוב, ובאמת גם כל מדרשו אשר דרש על פי המדות אינם אך מונחים במשמעות הכתובים⁽¹⁾. ומדעתו ערך המדות לתועלת המדרש אף על כן הרחיב את שבע מדותיו של הלל והעמידן על שלש עשרה ואלו הן: קל וחומר, גזרה שוה, בנן אב מכתוב אחד, בנן אב משני כתובים, כלל ופרט ופרט וכלל, כלל ופרט וכלל, כלל שהוא צריך לפרט ופרט שהוא צריך לכלל, דבר שהיה בכלל ויצא ללמד, דבר שהיה בכלל ויצא לפרט, דבר הלמד מענינו ודבר הלמד מסופו, ושני כתובים כענינו, או דבר לידון בדבר ההדוש, דבר הלמד משנינו ודבר הלמד מסופו, ושני כתובים המכתישים זה את זה עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע בניהם⁽²⁾. וכל מבין הדבר לאשורו ימצא כי בכל מקום אשר הואיל ר' ישמעאל על פי אחת מאלה המדות דרש והולך בדרך הקרה מושכלה.

אמנם מלבד כל אלה המדות נמצא עוד שר' ישמעאל העמיד מדה אחת אשר גם היא נאותה מאד לפרש ולכרר טובן הכתוב. והיא: כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בה (מוטה ג.). על יסוד המדה הזאת נמצא הרבה מדרשים בנויים. ואף שרוב המדרשים אשר יצאו מן הכלל הזה נשנו רק בסתם, קרוב הדבר מאד כי הסתמות ההם ר"י עשה ויבוננם⁽³⁾. אכן במקומות מעטים נומה מפשט המקרא ומפרשו בדרך:

(1) מדרשותיו ע"פ המדות נזכיר פה: ק"ו, ברכות (מ"ח:), ר"ח ב"ג בשמו, ויזא (פ"ה:), סוטה (כ"ה:), מנחתין (צ"א:), זכרים (פ"ו:), דברי"ל, שם (מ:), שם (נ"א:), שם (נ"ב:), שם (ק"ג:), ירושלמי פסחים פ"ב ה"ז, חגיגה פ"ג ה"ב, (שם משמע שמתקן בין דבר הלמד בק"ו מן הכתוב ובין ק"ו מק"ו), מביילתא בא פ"ד, משפטים פ"ג, ספרא ויקרא פרשה ב', ספרי נשא פ' א', שם פ' א', שם פ' א', שם פ' א', קרח פ"ו ק"א, חקת פ"ו קכ"ו, ב"ש: ערובין (נ"א:), דברי"ל (מנ"ש זו נראה כי ירד לכונה התורה במובן הענין ולא הקפיד אל דמיון החיובות בלי טעם) חגיגה (פ. א') ויתן בשמו, ויזא (ד:), דברי"ל, שם (פ"א:), שם (ע"ד:), קרושין (נ"ו:), מנחתין (נ"ד:), שם (פ"ד:), זכרים (פ"ו:), ר"י בשמו, וירושלמי חלה פ"א ה"א, סוכה פ"ב ה"ו, ויבמות פ"ו ה"ב, שם פ"ח ה"א, שם פ"יא ה"א (נהג מאתהו), סוטה פ"ב ה"א ר"י בשמו, מנחתין פ"ו ה"ה, מביילתא משפטים פ"ו, שם פ"ה: ה"ב ח"כ שמיני פ"ה: ה"קש: שביעית פ"א ה"ד, פסחים (מ"ג:), זבחים (מ:), מביילתא משפטים פ"ג, שם פ"ו, ת"כ זו פרשה ה', ספרי פ' פנחס פ' קמ"ג. כננין אב או במה מצינו: שבת (כו:), דברי"ל שבויות (מ:), דברי"ל, ויזא (כ"ד:), דברי"ל, שם (ק"ה:), דברי"ל, מנחות (ס"ה:), חולין (מ"ט:), שם (ס:), ירושלמי פסחים פ"ט ה"א, ויבמות פ"א ה"ה. יצא לידון בדברי חרדש: ת"כ ויקרא דחובא פ"ח, סוטה פ"ו ה"א, מביילתא דחובא פ"ח, משפטים פ"ב (שם קורא זה הדיון ק"ו), בכלל ופרט זבחים (ד:), מנחות (ע"ה:), דברי"ל, כריתות (ו:), ירוש' ערובין פ"ג ה"א (ועי' ירוש' תרומות פ"א ה"א וצ"ע), ספרי נשא פ' ח', דבר שהיה בכלל: כ"ק (נ"ד:), ירושלמי שבת פ"ו ה"ב, פאה פ"א ה"א, סוטה פ"ח ה"ה. יצא לידון בדברי חרדש: ת"כ ויקרא דחובא פ"ח, ויזא (מ"ט:), ערובין (מ"ו:), סוטה (ל"ה:), מביילתא פ"ח, מביילתא דחובא פ"ו, ויזא (מ"ט:), ירוש' ויבמות פ"ב ה"ד ועי' ת"כ ויקרא דחובא פ"ו, מביילתא פ"ח דברדש פ"ח מן השמים. רבוי מיעוט ורבו: כ"ק (י"א:), רבוי אחר רבוי למעט: מנחות (ל"ד). בא ללמד ונמצא למד: מנחתין (נ"ד:), דבר הלמד מענינו: ספרי נשא פ"ו מ"ד.

(2) עי' בהערה שלפני זו ובכרייתא דר' ישמעאל תחלת ת"כ שהובאו מדרשים לפרש המדות וכלי ספק הם מדרשיו של ר"י. ודע שלפנינו נמצא על שמו מדה ונקראה בשם: ילמד יתום מן המפורש. ואין זו מדה חרדש אלא היא היא שבי"ג מדות בלשון אחר מן מוכח במביילתא יתרו דברדש פ"ח. ולפעמים נאמרה בלשון אחר מנחה ואחר סתום כמו בת"כ אחרי פרשה א'. וזוה הענין מה שאמר ר"י הואיל ונאמרו בתורה ביאות סתם ופרט נאחת סתן וכו' ספרי שלח פ' ק"ו וקדושין (ל"ו:). הואיל ושכל נקטן שבתורה סתם ופרט נאחת מזה וכו' (מביילתא משפטים פ"ג פ"ו פ"ח פ"ח פ"ח) ופרט כנן כמו פירש וירושלמי נמצא בכ"מ פירש פ"ח שכתב ע"י ירושלמי פסחים פ"ב ה"א, ועי' חולין (ק"ב). ועם תראה ההבדל שבין מיעוט שדרש ר"י ובין מיעוטו של ר"ע שהוא דרש כן ולא כהנהגה לא בהערה אלא ספני שמפורש כמ"א למעט. וכל שוה כהנהגה מיעוטו בשבת (ק"ו:), ל"ח כל מלאכה יצא תקיעת קופר ורדיות הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה וכנתו מפני שבמ"א מפורש שאלאכה היא עבודה והלמד סתום מן המפורש שכל מלאכה סתם מלאכת עבודה.

(3) במדרש המביילתא המפורש נמצא כב"מ הלשון למה נאמרה פרשה? וכ"מ פרשה שהיא פרשה שאינה צריכה שכתב מוכח ענינה במקום אחר ומשני לפי שיש בה דבר שלא נדרשו פרשה א' לכן נאמרה פרשה זו. וקריב מאד שכל אלה המדרשים מיסודו של ר"י ככה הכלל של פרשה שנאמרה ונשנית וכו' וראיה לדבר מספרי נשא פ"ב למה נאמרה פרשה זו וכו' אבל בנוול לא נל שמינו וכו' בא הכתוב ולמד על גזול הגר זו מדה בתורה כל פרשה שנאמרה וכו' ע"ש וכרייתא זו דר"י היא כמו שמפורש שם פ"ד ה'.

בדרך זר (1) ובאלה המקומות לרוב ארזים סדכרים בשמי או תלמידיו או הכמים אחרים אשר יחסו לו הדברים. בשלשה מקומות מפרש בדרך משל (ירושלמי כתובות פ"ד ה"ד ובכ"ט), וגם בדרך נתינת טעם לדברי החזרה ומצחק זה לפעמים על פי משל ודמיון (2). היסוד אשר החזיק בו בכל מדרשו, שדברה התורה בלשון בני אדם הוא, בלי ספק, היה לו לעינים בהבנת כל הציוורים החומריים בכתבי הקדש ומיוחסים לאלהים. ואם אמת הוא כי מדרש המכילה את נתיחת אליו הוא בעיקרו מעשי ידיו ובפרט שהסתמט אשר לא נקרא שם אומנם עליהם הם סמנו כאשר באמת יש רושמים ברורים על זה למעין בספר כבוניה נאמנה (3) או בצדק נאמר כי הוא היה מיוחד בין החכמים אשר השתדל לדרוש כל הלשונות המדברים סהאל כמו מעצם גשמי בדרך מליצה וצוור בלשון בני אדם, כי בסתמות האלה רבות הן המדרשות מפינו הזה (4).

והנה אם נשים עינינו בכל דרכי ר"י ותורתיו בהכונת דרושיו ותלמודו אז בנפש הפצה נודה כי היה לו יתרון גדול על כל חכמי דורו. הוא הראשון אשר מלא לבו לאמר: דברה תורה בלשון בני אדם. ולא יקטן מאמר הזה בעינינו כי רק הוא יתן לנו המדה להבין לשונות התורה על האמת, הוא ערה עד היסוד בה שיטת המתחכמים אשר יתפשו בחפש מחופש בכל אות ונקודה בתורה חדשות כל ידעום מקדם הלכות ודינים טמונים בסתר רמזים אשר אינם רמזים כי אם ברמזונם. הוא הראשון אשר אמר כי ההכרעות בין כתובי התורה סתר הכתוב להכמים (ספרי ראה פי' קל"ה) וזה עיקר יקר להבין חכונת התורה שבעל פה, והתנגדות גלויה לעמית החושבים שכל דקדוקי סופרים ופירושיהם והלכותיהם נאמרו סמיני. הוא אמר בפה מלא כי רק בשלשה מקומות ההלכה עוקבת מקרא ובמקום אחד למדרש (סוטה פ"ז). ירוש' קרושין פ"א ה"ב), אשר מזה עין בעין נראה כמה נחשבו בעיניו חלי הלים של ההלכות אשר בומנו יצאו לאור חדשות לבקרים, אשר רובן עוקבות המקרא. ואם הוא לא ירשים רק שלש עוקבות מקרא הלא זה לנו לאות כי על כל המון ההלכות העוקבות מקרא לא הורה ולא הסכים עליהם. הוא היה האיש אשר יסד למסדה: שאם לפעמים תכפיל התורה לכתוב ענין מה במלות שונות אין כונתה לדרשה מיוחדת כי אם רוצה לתת יתרון באור להענין להגדיל תורה ולהאדיר (תולין ס"ז) וזי לא יבין כמה דרשות

(1) שבת (קד.), פסחים (ה). סגיני ל"ד שנקרא ראשון דברי, יומא (ג): ר"י משמו, שם (לס.) דברי, שם (נח.) דברי, תענית (ח.) דברי, היקש זר ביבמות (סח): ר"י משמו, שם (פ.) דברי, וקדושין (נ): דברי, נדה (נח): דברי, נענים פ"ב מ"ג ובח"כ סעור פ"ו, מכילהא בא פ"ד. ובסנהדרין (ר'): דרש לספסת למספת ולמספות הרי נאן ד'. ודבר זו הוא. ונדחקו בנמ' ואחריה בתוס' לפרש אך במכילהא כוננה מבוזרת בא פ"ז: והיה לאות וגי' כרך א' של ד' פרשיות (מדכתוב יהיה כיווד) והדיו נתון האיל ואמרה תורה תן תפילין ביד תן תפילין בראש מה בראש ד' מוספות אף ביד ד' מוספות (פי' מן הדיו ראוי שיהיו ד' בתים) ת"ל יהיה לך לאות ע"י (בלשון יוד) כרך אחד של ד' פרשות. יכול כשם שביר כרך אחד כך בראש כרך אחד והדיו נתון וכו' ת"ל המוספות ולמוספות הרי ד' מוספות אמורות (ששניהם בל"ד דכתוב והיו ונו) ואולי גם זה מענין ילמד מהם מן המפורש. ובספרי מדות סופרים מירשתי כאפן אחר.

(2) דוגמאות מדרשו בדרך נתינת טעם ע"י שבת (סד.) דברי, יומא (סד.) דברי, פסחים (ה.) דברי בשב"ג ראשון וכו', ערכין (סו.) דברי, בכורות (ה.). וע"פ משל ודמיון: שבת (צח:) דברי, הניגה (יב:) דברי, (סוטה יג.) זכחים (סא.); ספרי קרח פי' ק"ש, וע"פ גימין (ז.) דברי.

(3) כבר העירונו ע"י במבוא למכילהא עם פירושי מדת סופרים XVIII והר"ר מאיר איש שלום במבוא למכילהא חז"ל העתיק רוב המקומות בשם ובמדרשים שהובאו בשם ר"י והם סתמות במכילהא ומה נראה ברור שרוב הסתמות במכילהא הם לר"י. וע"י גם במסכתא דר"ב הוצאת הר"ר שלמה באכער צד' פי' ע"ב אות ל"ב ולקמן מ"א.

(4) ע"י מכילהא בשלח פ"א פ' הו' הולך לפניה. דשירה פ"ו פ' וברב נאנוק, שם פ' וברח אלהי. יתח דבחה פ"ד פ' ויעל עשנו, שם פ' וירד ה'. שם פ"ה פ' אנכי ה' אלהיך. שם פ"ו פ' כי אנכי ה' אלהיך אל קנא. שם פ"ו פ' ויחן ביום השביעי. ועוד סתמות אחרים מפינו הוה. ויש להעיר כיווד על המדרש במ' והיה כאשר ירים משה ידו ויבר ישראל וכו' ידיו של משה מוכרות ישראל או ידיו שוברות עמלק וכו' כיוצא בו ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף וכו' נחש סמית ומזחה וכו' כיוצא בו והיה הדם לכם לאות וכו' מה דתם מהנה למלאך או מהנה לישראל וכו' (מכילהא דעמלק פ"א) והמדרש הוה הוא סתמא אבל ברור שהוה לר"י כי הק' כיוצא בו והיה הדם לכם לאות וכו' בפירוש על שמו של ר"י במכילהא בא פ"ז ופי"א.

הרשות ודקדוקים ופירושים כשלו ונפלו יחד בכח הכלל הזה? השאלה הגדולה אשר הורשים ראשונים ואחרונים עד זמנינו עמדו עליה בבחינת התורה הכתובה מתי נכתבה וכיצד נכתבה? כבר ר"י שם אליה לב, והחליט כי הכללות נאמרו בסניני ופרטות באהל מועד (חגיגה ו, ובכ"מ) כי כן הוא פשט דברי התורה להוציא מלב האומר שכללות ופרטות נאמרו בסניני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב אשר על זה איז רמז בתורה ופשוטי הדברים טראים ההיפך. ומי יודע אם לא דקדק לאמר: נאמרו בסניני, נאמרו באהל מועד, ולא הוכיז כתיבתם יען כי לא רצה לנשות מפשט דברי התורה אשר גם היא לא הוכיזה מכתובה הפרטים מאומה. ולא תקמן גם זאת בעינינו אשר שם הק למדת הגזרה שזה והזהיר שאין לדרוש ג"ש רק אם המלות הנדרשות מופנות לדרשה (נדה כ"ב:), ומדת הק"ו אשר חביבה לו מאד הנביל לתת לו רק כח לאסור איסר אבל לא להיות עונשין מן הדין (ירוש' יבמות פ"א ה"א) והנה כל אלה התכונות הנרשמות בתלמודו הן לנו עדה כי רע עליו המעשה אשר הוחל בעת ההיא לעשות במדרש התורה לדרוש הכתובים בדרך זר פתות אותם פתים לתיבותיהם ואותיותיהם ולהוציא על ידי זה תולדות לא שערין הראשונים, ומה היה אחרית אלה? כי הכבירו משא ההלכות והדינים. אבל מה יועיל ומה יפעל השכלת יהודי נגד רוח אחרת המרחפת על פני הומן והדור כלו? כי לדרוש ולתור בהתחכמות פלפולית על כל נקודה בתורה ולהמציא הלכות ודינים חדשים זה היה פרי כל הפצם כדור הזה. ונגד זה כל השכלתו של ר' ישמעאל הלכה בתהו, ולולא שיחורי החכמים שחיו אחריו קיימו לנו מספר מה מסדרשיו, כי אז אבדו הפנינים האלה בענין רע.

אבל נתן כבוד לאכת ונאמר כי סבות חוציות גרמו כי פלמו להם מסלות חדשות במדרש. התרעומת הגדולה נגד תורת הוגנים אשר התעצמה נגדם פעלה כל אלה. היא העירה את רוחם ליסד התורה הזאת בתורה הכתובה, וזה הצליח להם רק על פי דרך המדרש למצוא בכל חיבה ואות ובכל קוץ וקוץ משען ומשענה להכליתם. ואף לבעבור זה היתה מלאכת הדרשה הזאת חמרה לכל בני הדור הזה, ומי אשר הגיול לעשות בה הוא הגדול והלכו בעקבותיו כל חכמי דורו. האומן הגדול במלאכה הזאת היה עקיבא בן יוסף, מטשפתח בני בלי שם, וכאשר יספר הוא עצמו היה בנעוריו נער נבער מדעת ושונא לחכמים (פסחים מ"ט:), וכבר היה בא באנשים בעת החל ללמוד תורה. ההגדה מספרת מסנו כי היה בנעוריו משרת בבית כלבא שבוע, אחד מעשרי ירושלים, ושם התקשר בעבותות אהבה עם בת אדוניו, ותהי לו לאשה שלא ברצון אביה. והיא העירה את רוחו להקריש נפשו לתורה ויאור לה וינך בעצתה וברשותה ללמוד תורה והיא תמכה בידו ומכרה כל אשר לה ואף על קליעות ראשה לא הסה ותמכרן למען יהיה לבעלה די מחסורו, והיא עצמה חייתה היא צער ועוני¹. ואז הלך וישב לפני חכמים ושקד ללמוד תורה באהבה נפלאה. נחום איש גמון היה רבו במדרש המקרא (חגיגה י"ב. שבועות כ"ו. ובכ"מ). ר"א בן הורקנוס היה רבו בהלכה. (ירושלמי פסחים פ"ו ה"ג). שקידתו הרבה מחוברת עם הכנותיו הטבעיות הנביתתו ממעלה אל מעלה, ולא ארכו הימים והיו למפות החכמים בוכנו. ר' יהושע קלם מדרשו (סוטה כ"ז:), ושבה עומק פלפולו (ירוש' פסחים שם), ואף כן ר' טרפון משבה יושר סברתו בהשוואתו או בהפרשותו בין הענינים (קידושין ס"ו: ירוש' תרומות פ"ח ה"א נזיר פ"ג ה"ה) ויהלל אותו כי הוא עוזר לקבלה להחזיר בפלפולו ההלכות הנשכחות (כפרי בהעלתך ע"ה ירוש' יומא פ"א ה"א זבחים י"ג. ות"כ ויקרא). ויהי תמיד דברו אליו: כל הפורש ממך כפורש מן החיים. ופעם אחת כראות בן עזאי

(1) ההגדות מקורות חיוו נכרו בכחונות (סכ: נדרים (ג). אדר"ט פ"ו סס' ד"א פ"ח שבתות פ"ד ירוש' נזיר פ"ו ה"א וע"ע ירוש' שבת פ"ו ה"א ובבבלי יבמות (סכ:).

עזאי את ר"ע מנצח את ר"א רבו בתשובותיו אמר כמצמער: חבל עליך בן עזאי שלא שמשית את ר"ע (גדרים ע"ד:). שמו יצא להתלה בארץ, ואמר אליו ר' דוסא בן הורכנס אתה הוא עקיבא ששמך הולך מסוף העולם עד סופו (יבמות ט"ז.). ובאשר נלקח ר"ע מארץ החיים אמרו: בטלו זרועות התורה ונסתמו מעינות התכמה (סוף סוטה) ובדור שלאחריו אמרו עליו: שלא הניח כמותו בארץ ישראל (ברכות ס"ג.). ואלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל (ספרי עקב פי' מ"ח). אין הפה יכול לדבר ולא תמלא און משמע רב התולות אשר הללוו כל הדורות, ואשר היו מפארים את תורתו. גם אין מספר לכל ההגדות מליציות אשר תלו בזכרונו. אמרו עליו: דברים שלא נגלו למשה נגלו לר"ע (במדבר רבה), ושמשה עצמו אמר להקב"ה שר"ע גדול ממנו וראוי יותר שתנתן התורה על ידו (פנחות כ"ט:), והקב"ה בעצמו ובכבודו מקלסו לפני מלאכיו (הגינה י"ד.), וכשהראה הקב"ה לאדם הראשון דור דור וחכמו דור דור ודורשו דור דור ופרנסו לא התפלא אדם על אחד מהם בכל הדורות עד שהגיע לדורו של ר"ע אז שמח בתורהו ונהעצב במיתתו (ע"ו ה'). ואף נקשרו בתולדותיו כמה נסים אשר אירעו לו או לאחרים על ידו. והלא כל אלה עדים נאמנים כי חשבוהו נעלה על כל הכמי דורו, הן בסדרתו ופעליו הן בהכמתו והוררתו.

אם משפטם צודק או מעוקל אין לנו זכות וצדקה להכריע על פי מדותינו ודעותינו בזמן הזה. אבל אם נעמיד רגלינו על מצבם אז נבין את המראה הזאת אף אם לא נוכל להצדיקה. כבר נוכחנו כי הירפיות הפלפול בסברות דקות היתה הציון הברור הרשום ומפורש בתכונת היהודים בעת ההיא. והיא היתה לרוב חכמת חכמיהם. דברי חרדים נרצה להם יותר מן הפשט הברור. ומה שיכולו למצוא בדרך ישר ומרווח חפשו להם כדרכים זרים בסבבם פני הדבר. ועוד זאת, כי על ידי שנברו המחלוקות ותורת כל אחד ואחד בידו היה הפלפול אומנותם, וכל המרבה לנצח את חברו בפלפול הרי זה משובח. סדרבי עצמם אנו לומדים שהנצוח שמנצחים זה את זה בהלכה היה דבר גדול בעיניהם ואתו היו מבקשים. ותחת אשר בראשונה לא היתה מחלקת בישראל ופרחה אחדות התורה, הנה עתה היה לעיקר מלחמה של תורה (הגינה י"ד). מגלה ט"ו: סנהדרין ק"א: שבת ס"ג.). ופעם אחת אמר ר' יהושע לחברו ר"א — כשמה על הנצחון אשר נצח ר"ע את ר"א — הנה זה העם אשר מאסת בו צא נא עתה והלחם בו (ירוש' פסחים פ"א ה"ג). וכמה צהבו פניו של יהודה בן נחמני אשר נצח את ר' טרפון בהלכה (פנחות ס"ח: ספרי במדבר קמ"ח). ור' טרפון מצויר בתומו פלפול ונצוח כזה, בדמותו את ר"ע בפלפולו לאיל המננה צפונה וימה אשר כל החיות לא יעמדו נגדו ואין מצויל מידו ועשה כרצונו והגדיל. ואת ריה"ג ידמה לצפיר העוים הבא מן המערב והצפיר קרן חוות בין עיניו ויבא עד האיל בעל קרנים וירץ אליו בחמת כחו ויתמטט אליו ויך את האיל וישבר את שתי קרניו ולא היה כח באיל לעמד לפניו ומכל הזקנים אין מצויל לאיל מידו (ספרי חקת קב"ד תוספתא סוף מקואות). מכל זה ראינו שגלהבת הפלפול היה ממש אומנותם וכל המרבה לפלפל אומן יקרא וכבוד גדול ישול. פקודתו ומעשהו של הפלפול הזה היו במדרגה הראשונה לדרוש התורה בפנים שונים. ולא לבד לברר האמת מהפוכה אלא לפעמים גם להביא תעצומות לדבר נפתל על פי מדת פלפול מחודד. ובפרוש יסופר כי הו בעת ההיא חכמים ביבנה שהיו מטהרים את השרץ במאה וחמשים מעמים ואחד מתלמידיו ר"ע היה אומר על טהור טמא ומראה לו פנים ועל טמא טהור ומראה לו פנים (ערובין י"ג.). ועוד יסופר שר' יהודה בן תדאי שאל את ר"ג מה אשתי שאני מותר בה אני אסור בבהה אשת איש שאני אסור בה כל שכן שאני אסור בבהה. או ר"ג נער בו אך לא ספגי עקשות הדין הזה ומשפטו הפתלתול אלא השיבו צא ופרנס לי כהן גדול שנאמר בו והוא

אשה כבתוליה יקח, או - לדעת אחרים - שאין דנין ק"ו לעקור דבר מן התורה (מס' ר"א פ"א). ועתה ר"ע אשר בתכונתו הטבעית היה חד השכל מאד, חריף ומפולפל אשר בפלולו דורש ומסכים להלכה אשר כאיל מנגנא צפונה וימה להכות על קרקע כל החולקים עמו ואין אחד מהם יכול לעמוד נגדו ועשה כרצונו והגדיל, אשר בשקידתו החזקה דורש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות, הוא היה האישי אשר לפי רוח המושל בומונ היה יחיד ומפולא בגדולת הורתו וחכמתו. הן בסברותיו אשר כתרב פיפיות בידו והן במדרשו אשר היו מראה חדשה אוחזת את העינים היה מופת לבני זמנו ומיסד שמה חדשה בדישת התורה אשר כל הדורשים נתנו לה תודה ושבח וכלאחד יד גם כל שמה אחרת נעשתה מדחה בפניה.

הלכותיו רבו מאד במספר ובכל מקום סכרת השכל היתה מרתו. לפיה קיים הלכה קדומה והראה יסודה ומעמה ומפרשה באיזה אופן נאמרה ההלכה⁽¹⁾. מהעמיקו במסעם הדברים עלתה בידו להחכים רבותיו אשר לפעמים היתה קבלה בידם על ענין מה לאסור ולהתיר ולא ידעו להפריש ור"ע בסברתו הפריש והסכים להלכה⁽²⁾. ואף מצאנו שאמר בפרוש אני אתקן שיהיו דברי חכמים קיימים (אהלות פט"ו ט"א). ולא כר"א רבו שחשב שאין לעמוד על דברי הקדמונים כי אם לקיים דבריהם לא כן ר"ע אלא תקן דברי חכמים בסברתו בין לקיים דבריהם בין לבטלם. וכמעט אין אחד בכל חכמי דורו כמוה אשר מלא לבו לסחור דברי הקדמונים כהלכה בין להקל בין להחמיר. כמה דברים אשר נחשבו עד זמנו לאיסור מן התורה ולא פקפק אדם עליהם מעולם בא ר"ע ולמד שאין הדין כן והקדמונים טעו בדבר⁽³⁾. במקום שדעתו וסברתו מוכרעת לא נשא פנים לכל גדולי הדור וסתר שטתם אף אם היו רבותיו⁽⁴⁾. ונמצא שבהברעתו מוסף על דברי הקדמונים בין להקל בין להחמיר⁽⁵⁾. אמנם חריפות פלפולו גם היא הניעתהו להמציא שאלות הלכותיות חדשות וליסד הלכות חדשות ולפעמים הן הלכות אשר מציאותן כמעט אין עתידות להודמן והיא עשן ויכונון אוהן כדי לאמן את רוחו בתריפות הפלפול או לחדר התלמידים⁽⁶⁾. במספ גדול מהלכותיו החדשות אשר הן עליהן נמצאהו במחלקת עם אחד או עם רבים מחבריו אבל מצורת הדברים אין בידנו להכריע מי היה ממציא השאלה אשר עליה נתבררה ההלכה

(1) ברכות (ט"ד:). פ"ה תקנת ג' ברכות ולפי' הוציא תולדה שאף על שלק מברך. פאה פ"ד מ"ה א"ר"א לא אמרו אלא כדי שלא ידעוהו. כלים פ"ב מ"ד משפך של רובלין סממא א"ע מפני שהוא מפור על צדו וכו'. ת"ע ברכות (מ"ט:). מעשרות פ"ד מ"ו, וקרוב לוח שביעית פ"א מ"ח עשר נסיעות ומפרש נסיעות כשמה. חזקת ג' שנים ומפרש חדש בראשונה וחדש בחינה וי"ב חדש באמצע (ב"ב ב"ח:), איזו סימנים (שאמרו חכמים) רע"א משינו הדינים (גדה מ"ו). מסין הוה נמצאו הלכה הלכות לר"ע ע"י תרומות פ"ד מ"ח, מעשרות פ"ג ט"ה, כבודים פ"ג מ"ט, יומא (נז:), כתובות (נ"ו:), כלים פ"ו מ"ה, שם פ"ה מ"ו ומעמי פורש בתוספתא כלים ב"ק פ"ג, אהלות פ"ג מ"ח נגעים פ"א מ"ב, שם פ"ב מ"א, וזים פ"א מ"ב, מכשירין פ"ד מ"ס ע"ש בתוספתא פ"ב, וע"ע שבת (יח:), ת"ע ת"כ תורת פרישה ב' מפרש הלכה ישנה כמדקדק במקרא, ושם פ"ס ב"ב בפסוק נרפא חתק שפירש דברי הלל ע"י כפי' הראב"ד. (2) ע"י פסחים (צ"ו:), יבמות (ע"ט:), ירוש' יומא פ"א ה"א, ת"כ ויקרא פרישה ג' וע"ע ברכות (כ"ב:). (3) בראשונה פירות אף שלא הגיעו לענות המעשרות וקיים לבעיר עד שבא ר"ע ולמד שפסוים כן הבישר (ט"ט פ"ה מ"ח). וקנים כמקדמונים אמרו אשה בנדה לא תתקטף עד שבא ר"ע ולמד א"כ מנהגו על כעלה וכו' (שבת פ"ד:). וע"ע נדרים (מ"ו:), הוספתא פסחים פ"א, מ"ק פ"ב, ובענין זה בנייר (ע"ט:), מ"ש פ"ב מ"ד, חלה פ"ג מ"ט, יומא (כ"ה:), נגעים פ"א מ"ד. וע"ע שביעית פ"ס מ"ו, כ"ב (כ"ה:), חלה פ"ב מ"ג, יבמות (ק"ד:), נדרים (פ"ה:), מכשירין פ"ו מ"ח. בכל אלה סותר הלכה ישנה. (4) ע"י ברכות (כ"ח:). במקצת כר"ג ובמקצת כר"י, נדרים (ע"ד:). לא כר"א ולא כר"י, וע"ע פסחים (מ"ח:). כלים פ"ה שם פ"ב מ"ב, אהלות פ"ה מ"א, מ"ב, נגעים פ"ה מ"ג, שם פ"ו מ"ב, נדה (מ"ח:). (5) ע"י ערלה פ"ג מ"ו, פסחים (י"ד:), יבמות (צ"ד:), שם (ק"ח:), נויר (כ"ח:), כ"ב (מ"ד). שם (ע"א:), נבדות (ל"ב:), מכות (ב':), כלאים פ"ה מ"ו, אהלות פ"א מ"ג. (6) כמו פעמים שאמרו קורא ק"ש ב' פעמים ביום וכו' (ברכות ח' א:), עריבת התגלים כשמה ומבואר שר"ע המציאה וכו' ביום דנו עליה (ידים פ"ד מ"א), דם הקטן שיצא כלו ואין בו דביעית (תוספ' אהיות פ"ג) ומוכה שם שר"ע המציאה והצ"ח להסירה בסכרה ולא עלתה בידו. וע"ע ברייתו (מ"ו:), שם (ע"ג:), שם (מ"ו:), ת"י ידים פ"ג מ"א המציא מוטאה לידים להיות תולה. הלכות חדשות המודמנות אלא שלא נקבעו הלכה לפנים נזכרו הרבה על שם וסוף: פאה פ"א מ"ו, פ"ג מ"ב, תרומות פ"ג מ"ג, שבת (מ"ו:), ת"י עדיית פ"ב מ"ח, מ"ק (כ"ד:), יבמות (מ"ד:), כלים פ"ו מ"ג, נגעים פ"ו מ"ד.

ההלכה אם הוא או שכנגדו או אם נשאו ונתנו יחד בדבר מפני מעשה שהיה, אבל זה ברור שברוב המקומות היה ר"ע המנצה וטולך שילל את חבריו בהריבותו עד שלפעמים סותר דבריהם כסברת עצמם¹). ויען כי הלך המיר אל אשר נשאו רוח ביתו ללכת אף על כן לא הלך אחר נטיית לבו ויקח סרת הדין למרתו ויהי למשל בפיו: אין מרחמים בדין²). וכן היה יסודו אין אדם יוצא מידי תובתו בדין עד שיוציא נפשו מכל ספק³) ורק באופנים פרטיים מחמיר או מקל שלא כשורת הדין וזה לרוב לצורך השעה⁴) או שמחמיר לעצמו⁵). ואמת כי כל אלה יוצאים מן הכלל אבל בדרך כלל היו כל הוראותיו תולדות חקירתו ורק אשר ישר בעיניו לפי סרת ביתו וסברתו אותו שמר לעשותו ולהורות. וככה השתדל לפרסם הקירותיו עד כי עשה לפעמים מעשה בידיו כדי להראות הלכה ברבים (סוכה ל"ו:), או להלמידיו (ערובין מ"א. ובכ"ם), או בפני רבותיו וחבריו (פסחים ל"ו. ובכ"ם). אבל מעשהו ומשפטו הוה היו רע בעיני ר"ג. וככה פעמים הכריע ר"ע נגד ר"ג ועשה בפניו מעשה כהכרעתו והוכיחו ר"ג לאמר: עד מתי אתה מכנים ראשך בין המחלוקת (ברכות ל"ו. תוספתא ביצה פ"ב). ופעם אחת עשה כמו כן מעשה נגד שיטתו של ר"ג ובפניו ור"ג הוכיחו על שמכנים עצמו במחלוקת, ויצטרק ר"ע לפניו לאמר וכי הלכה קבעתי בישראל מה שעשיתי עשיתי רק לעצמי? אבל ידע ר"ג כי אין זה כי אם ההנצלות לכבודו ואך דבר שפתים היא ולכו בל עמו. כי בלבו ידע ר"ע שאם הוא סכריע שהברעתו תחשב לחק להכמים ולעמו. וגם ר"ג ידע זאת אשר על כן השיבו: תדע לך שקבעת הלכה בישראל שנהגת בעצמך נגד ההלכה שקבעתי וקבעו חבריך! כי אם ר"ע עושה מעשה בעצמו זה ישוה לקביעות הלכה בישראל (תוספתא דמאי פ"ד). מחברת אלה המרות אשר כעמרת פו עטרו לנפשו: יתרון הכשר מחקרו, כח לפולו ונצחונו במלחמתה של תורה, יתרון העו בנפשו לזרות ולהכר תורת הקרמונים בלי משוא פנים לבנות או לסתור לנמוע או לעקור נמוע, היא פעלה כי הגדיל ר"ע בעיני בני עמו וכמעט היה מוראו על כל סביביו. אבל עוד מלבד אלה קנו לו גם מדות אחרות את

כל

1) ד' פסחים (ל"ב). נגד ריב"ז, שם (ס"ה:), נגד ר"א, מעילה (ו'), כריתות (כ"ב). ועי' בכורות (י"ט:), גיזי (מ"ד:), ב"ק (צ"ג) נגד ששון התימני, שבויעות (י"ט:), מכות (י"ג:), ת"כ תוריע פ"ה פ' וביים הראותו, ועי' פסחים (ס"ט). סותר דברי ר"א בדברי עצמו, וכעין זה בשבת (מ"ח:), נגד מונבו, סכשירין פ"ה מ"ד לפי התוספ' שם ספ"ב, תרומות פ"ט מ"ב, נדרים (ג"ד), ת"כ שמיני פ"י פ' תנור ובימים, שם מצוריע פ"שה א' נגד מונבו, ככסה מחלקתיו נזכר שטעמו בקיצור: בכורות (י"ט), מעילה (י"ח), שם (כ"א:), כלים פ"ג מ"ח לפי התוספ' שם ב"ק פ"ג, כהובות (צ"י), נטין (פ"א:), ב"ב (ד"י) בעל מחלקתו שם אינו רש"א אלא שמעון ב"ע כנ"י. ירוש' כתובות פ"א ה"א, שם (פ"א:), כריתות (ו'), בכמה מחלקתיו אבד סתמו ופולפולו: כלים פ"ב מ"ה, שם פ"ב מ"ד, פכ"ב מ"ו, מ"ה, מ"ט, מ"ז, פכ"ח מ"ו, נגעים פ"ד מ"ו, מ"ח, מ"ט, מ"י, שבת (כ"ח:), עירובין (כ"ב:), שם (כ"ג:), שבת (צ"ו), ב"ב (צ"ח:), כריתות (ט).

2) עי' כתובות (פר). וזה הרעיון מונח גם כהאמרו: היך קורמין לחיי חברך (ב"ב סב.). ומענין הוה מה שטסופי: שראה באחד וזרע כרמו בשמימה א"ל ולת אסור? א"ל לנקילין אנא בני (ירוש' תמרי בשאנו סתמין לזמניה) הלכ יודע אם לעקל אם לעקלקלות (ירושלמי שביעית פ"ד ה"א) וכנתנו שסרת המורה רק שרת הדין ולא יהא אולי בלבו אנר כן.

3) כנול דבר אין חקנה עד שיוציא גולו מתי" (ב"ק קמ.). ועי' יבמות (ק"ח:), כעין זה בבכורות (ו'), כריתות (כ.), ועי' ב"ב (כ"ח:). ומחמיר בפי' סוכאה כר"ה מרתות פ"ה מ"א, מ"ב, שם פ"ח מ"ט.

4) בכלאים סיקל הרבה. כלאים פ"א מ"ג, פ"ג מ"ג, שם כ"ז, פ"ה מ"ו, פ"ו מ"א, פ"ז מ"ה, ובערובין מחמיר עי' ערובין (סא), שם (ע"ה), טססה (כו:). ואמרו: בערובין לית רחש לתא הר"ע. דמסרי בעשית מלאכה בס' כבא (תענית ל'). עשה מעשה קולא נגד מה שהוא עצמו קב"ל להלכה (ירושלמי ברכות פ"א ה"ב). עשה שלא להלכה משום שנימק בצרכי מצוה (ירוש' שם ה"ה). הקיל בחלוצה בינו ובינה שלא כדון (יבמות קד:). מנזר שנים וקובע הדשים בחלוצה לארץ (שם קכב), ועי' ברכות (סנ.). עבר ג' שנים רצופות וז ארז וז בשתייה חניש בבית האסורין (מגהרות יב.). התיר ללבוש כלאים כדי להבריח המכס (ב"ק קנ.). ועי' ובחים (צא:), תוס' ד"ה הא ר"י. התיר לקרוא את שמו ושלא להשמיע לאונם (תוספתא ברכות פ"ג). אסר לרחוק בשבת תוספתא שבת פ"ד. ביוב אלה הדוממות מוכח שצורך השעה היה סבת הוראותיו.

5) עי' ר"ה (יד). מחמיר לעצמו כחומרי ב"ש וחומרי ב"ה. הפליגה סמינתו ביס בשבת ולא וז סד' אמת (ערובין טא:), מפני שהחמיר על עצמו. ועי' תוספתא דמאי פ"ד.

כל הלכות יחד. הרבה אזהבים עשה לו על ידי השתדלות לעסוק בצדקה ובנמילות חסדים (ירוש' פאה פ"ח ה"ו מ"ש פ"ה מ"ם ובכ"ם) ומדברו בשבח הצדקה (שבת קנ"ו: ב"ב י'), וברוב פעלו לפרנסת תלמידי חכמים (ויקרא רבה פל"ד). כבוד גדול עשו לו עקב אהבתו העזה לעמו והשתדלותו הלאומית להחזיר עמרת הגדולה לישינה אשר לה נדב כל כחותיו גם הנפש, ועקב קנאתו נגד כל המתנגדים לאומה בין מחוץ מן הנונים ובין מקרבם מן היהודים המשיחיים¹). ויותר מאלה עשתה מדה אתת נחמד לכל יודעיו והיא: היותו עובר על מדותיו (תענית כ"ה:) ובלתי מכסה על שגיגויו. אכנס אם שנה והביר משנתו לא עמד על דעתו כי אם בתורה ובעונה חזר ממנו בין נגד חבריו בין נגד תלמידיו²). כאשר כל אלה המעלות והמדות פעלו כי נמשכו אליו בעבותות אהבה כל המון ישראל, אף כן פעל יתרון הכשיר חכמתו ללמד ולהורות ולכלכל דבריו במשפט כלשון למורים ובסדר נאות, כי נאספו אליו תלמידים עדרים עדרים מקצות הארץ. מכמה מאמריך נראה כי העמיד כללים מהיכמים בדרכי הלמוד. הייב לשונה לתלמידים עד שילמדם, ובאפן שיהיה תלמודם סדור בפירוש, ותייב להראות להם פנים וטעם לתלמודם (ערוכין נ"ד: ועי' סנהדרין צ"ט:). ואף על פי הכללים האלה היה דרך למודו: כי כן מסדר היה הלכות לתלמידיו, ודרכו לאמר: כל מי ששמע טעם על חברו יבא ויאמר כי אין הקופץ משתבה אלא בנותן טעם (תוספתא זבחים פ"א). ועינו תמיד להיות מסדר עניני התורה ענין ענין לבדו וסדר סדר לבדו, ועל זה אמרו שר"ע תקן מדרש והלכות ואגדה (ירוש' שקלים פ"ה ה"א), ויחסו לו משניות גדולות (איכה רבתי בפתיחה קהלת פ' איש אשר יתן), ועל סדר משנתו אמרו שעשה את התורה טבעות טבעות (אדר"נ פ"ח).

אבל הדבר אשר בו נרשם תלמודו ביהודי הוא מדרש התורה. בו האיר נתיב חדש אשר בגללו התפלאו עליו כל חכמי דורו, והזרות אשר באו אחריו עשו לו כבוד באשר יכבד איש מלאך אלהים. התכונה הכוללת במדרשו היתה זאת. כל מלה וכל אות בתורה לפי דעתו, נתנו להדרש אם היינו מבינים עצם כונת הענין בלא המלה או האות ההיא. אף אם לפי דרכי הלשון ומשפטה זאת המלה או האות אינה נוספת אך נצורך להן להשלמת הדבור וצחותו, ואלו תהיינה חסרות גם אז תחסר צחות המליצה, בכל זאת תדרשנה כי אין לדמות דבורי אלהים עם דבורי בני אדם. ודבורי אלהים הם שלמים מצד עצמם ואינם צריכים לא תוספת אות או מלה לצחות המליצה (עי' למעלה פ"ה). ובוה נבדל מן החכמים האחרים דברה תורה כלשון בני אדם. ובכה הדעה הזאת מצא לו האמצעים להרחיב מדרש התורה כי על כל קוץ וקוץ דרש תלו תלים של הלכות. כל כללי המדרש הישנים כמו י"ח המדות שהתורה נדרשת בהן ומדות אחרות כמו מעוט ורבו והקש ודומהן היו בידו כחומר ביד היוצר להרחיבן עד אשר עבר נבול הפשוט לאין קץ. אם במקומות אחדים אנו מוצאים כי דרש ר"ע המקרא כפשוטו³) או משתמש במדות בדרך מושבל מתאים

1) התנגדותו נגד המשיחיים מבוטאת ביהודי במאמרו אף הקורא כסגרים חצונים והולוש על המכה אין לו חלק לעלה" (סנהדרין צ'). ועי' למעלה פ"א פירושונו במאמר המביחא דשירה פ"ג. ואולי גם מה שהקפיד הרבה על נשילת ידים כס נואר בערוכין (כא:) יש לו יחס לדעות המשיחיים שפקקו כנ"י. ועי' ע"ז (שו:). וכן ריכזה עם ענין (שם נה:) בניין רפואת החולים נראה שהוא מבין על מעשי המשיחיים. ועי' מדרש בר פס"ד ד' עליות ה' וכו' אשר נהי לכל מבין כי הוא מבין נגד שיטתם.

2) חזר להיות שונה כבן עזאי (תענית כו:). ו' דברים היה מסמא וחזר בו (גיר נב:). מדה ל' ישבב שמדברו מברות (חולין לב:). חזר להיות שונה כתלמידו (שם קכה:), חזר להיות שונה כב"ע (תוספתא שביעית פ"ב:). כר"ש (תוספתא זבחים פ"א). ועי' נדה (נב:). ספרי נשא פ' ד'.

3) אם נאמר מה ובכ"ם שמדרשם כך וכך נדרשם על פי פשוטו ש"ם אין כונתנו בזה רק לאמר שלמי מצב הלשון בזמנם דבורי הכתוב סובלים הפי' שהוא. וכן הוא הענין באמרינו ענ"ש או היקש כך וכך או שאר המדות מתאימות עם הכונה המושכלת בכתוב. מדרשו ע"פ פשוטו ע"י ערוכין (צו:), פסחים (לו:). כפ' לחם ענין, יומא (ד:), יבמות (מא:), חולין (יו:), שם (מס:), ועי' ספרי דאה פ"י ע"ה, מביחא משפטים פ"ב, שם פ"א פ' א' אם כשר, שם פ"ד, שם פ"ה פ' ז' וכו' או נשבר, ת"כ ויקרא דחובה פ"ב פ' ונעלם שם פרשה י"ב פ' ביום אשמהו, ספרי נשא פ"ה ה' ועי' ברשב"ן עה"ת.

מתאים ממש או בקירוב עם כונתו הפשוטית⁽¹⁾ הלא ברובי מדרשו מננים נפשו בחקירת דקת המעותות הכתובים ומעתיקות אותם מכונתם, עד כי נעמד משתאים לראות עד איפוא תריפות פלפולו הביאתו! אף אם היה לפניו מדרש בריא וכפשוט אשר על נקלה היה יכול ליסד או להעצים הלכה באמצעותו הנה לא ישרה נפשו בו כי אם הניח את הפשוט ובא בהחכמות פלפולית על הכתוב ונהן לדבריו כונה אשר לא יסבול. ועוד זאת שלפעמים אם דורש באופן הזה אומר על המדרש הפשוט שדרש שכנגדו בענין הזה, אינו צריך". על דרך משל: הנה ר' ישמעאל מעצים ההלכה שחמץ משש שעות ולמעלה אסור מן הכתוב: לא תשרט על חמץ דם וזחי, לא תשחט הפסח וערין חמץ קיים. זאת ההוכחה ודאי פשוטה וברורה ובכל זאת אמר עליה ר"ע אינו צריך. ואמנם הכי מעביר הוא לפנינו הוכחה הפשוטה יותר? לא! כי אם מהפך ומגלגל בסברות עד שמוצא בדרך פלפול מה שמצא ר' ישמעאל בפשט הדברים. וכן מצאנו שר"י (לני' הגמ' ר"א) דן ג"ש תושב ושכיר האמור בתרומה מהתושב ושכיר האמור בפסח ששם מפורש שרבור הו"ש לא יובן כי אם על נמולים ועל כן גם הו"ש האמור בתרומה רק נמולים במשמע ולהוציא ערלים. והנה השוואת הדברים בזה ודאי מושכלת. ובכל זאת אמר ר"ע על זה אינו צריך כאלו ירצה להביא הוכחה יותר ברורה. ומה הוא הוכחה? איש איש מורע אהרן כי יהיה צרוע או זב לרבות את הערל שיהיה ערל כסמא (יבמות ע. ת"כ אמור פ"ד). ובמעט בכל מקום אשר ר"ע אומר על מדרש וזולתו: אינו צריך, יש במדרשו אשר הוא דורש אך זרות אשר לא יסבול הכתוב בשום ענין⁽²⁾. כמו השוקה טבעית היה זה לו לחפוש תמיד הוכחה לאיזו הלכה מן הכתוב בדרך פלפול ורחוק, במקום שיכול להוציא הוכחהו בלי חזן ודחוק⁽³⁾ ואף כן עשה ברוב דרשותיו במדות⁽⁴⁾ וברבוי ומועטיו⁽⁵⁾ או בהשתדל: לבאר משמעות הדברים⁽⁶⁾. ואמנם מובן מעצמו כי מחקרים מתמידים כאלה צריכים גם לאמצעיים מיוחדים. ועל כן לא הספיקו לי לר"ע כללי הדרשה אשר השתמשו בהם קדמוני

כי

- 1) ע"י ת"כ מצרע פ"א מנבו דן לפניו ק"ו והוא עוד מחוק הק"ו ואינו משיב עליו אלא מותרו מפני שאם נחניקו נמצאת מרבה והולך לעולם ועקרים הכתוב וזה קרוב לאמנם: אין דנין ק"ו לעקר הכתוב (ד"א פ"א) וזה ג"כ המקור לכלל כל דין שארה דן תחלתו להחמיר וסופו להקל אינו דין (פסחים כו: ובכ"מ) וע"ש בירוש' פ"ב ה"א. ג"ש מושכלת נמצא מפני מנהגיהן (פד.), ספרי בעלתך פ"י ע"ה מובאה בירוש' יוסא פ"א ה"א. היקט קרוב לפשוטו ש"ש: ע"י פסחים (צנ.) לני' ספרי שם פ"י ס"ט, סבילתא משפטים פ' השור יסקל, ובבבין אב. בסנתות (לד.) פ' על שתי המזוות, ובכ"מ המכחשים. ע"י ת"כ ריש פ' אחרי פ' בקרבטם לפני ה'. וכן מצאנו לו קצת רבויים ובי"ט פסחים כפשוטו. כמו בתולין (פ"א) א"ת כל החלב וע"י בת"כ וקרא גרביה פרשה י"ד, בסבילתא משפטים פ"ב לא הכשל גדי (וע"י למעלה פ"ו הערה), ספרי חקת פ"י ק"כ בפסוק ותיצח מתוך למתנה.
- 2) ע"י הבינה (יח.) ות"כ אמור פרשה י"ב, מנהגין (ד:) שם (נד:), ספרי ראה פ"י ס"א וע"י ע"ז (מו.) ועוד נמצא לשון זה בקצת מקומות.
- 3) ספריים שאמרו שאמרים שבטעית דורש בפלפול עצום מקרא הן לא נורע ולא נאסף ע"י בת"כ בהר פ"ד. ואמנם אם נביט על השם ספריים מביאר שכונת האוסרים היא על הכתוב את ספיה קצריך לא תקצור וע"י שם בת"כ פ"א.
- 4) ע"י שבת (צו:) מקושש זה צלפחד מניש בכרדר במדבר. וע"י מ"ק (טו.) ות"כ תוריע פ"ב ג"ש יהיה יהו. (יבמות מח.) ובפרי כי תצא רי"ב ג"ש עשה עשה. ובהקוש: ע"י פסחים (לו.) מצה וזמיר מה מרור שאינו בירורים (ע"י שבת (עב.) מ"ב המבדשים. ע"י מנחות (כו:) מבריע וא"צ שאין הכחשה לפי פשוטו: ש"ס שאלק אמה הנזכרים הן לאורך והאלפים לרוחב ע"ש. וע"ע סבילתא דבחדש ספ"ס. היקט בדרך כל שישנו בזה ישנו בזה ע"י פסחים (לה.) הציגה (ד:) קרושין (לה:) ובכ"מ, לא מצאתי לקדמוני התנאים ונ"ל שמצאנו ר"ע ונמצא לו כתב שמיני פרשה י' שבא לכלל מנע בא לכלל משא וכו' ע"י תולין (קכ:). ובפרי נשא פ"י כ"א כשהאיש מנקה מען האשה תשא זונה והקשים כאלה מצאנו לו בכ"מ.

5) א"צ להביא דוגמאות רבות כי כלם הולכים על דרך אחד ומקצתם יהיה לנו המדה לכלם. ע"י פסחים (לו) מצות מצות רבה. שבועות (לג:) לאחת מאלה יש מאלה שהיא חייב וכל חירות (יב:) כפ' והוא אשה בבתוליה יקח. תולין (עב.) וכל אשר יגע וגו' לרבות טולל ודופק. וע"ע נזיר (מח:) , מנהגין (לד:) רבוי או, כ"ק (ע:), ספרי חקת פ"י ק"כ, טוטה (כו:) דרשת וי"ו, כריתות (ד:) ות"כ צו פרשה י' פ' כל חלב שור וגו'. ובנין אלו כל רבויי ומועטיו ורוב הדרשת שורש מן הפסלים.

6) ע"י ספרי פנחס פ"י ק"כ מנין שהבעל יורש את אשתו שנאמר כשנפחתו יורש אותה וע"י כ"ב (ק"א): מביילתא משפטים פ"ג וקרושין (יח.) בבגדו כיון שפרש מלתו עליה. וע"ע כ"ק (לג.), טוטה (ס.), ברכות (לה.) ות"כ קרושים פ"ג, מ"ק (ג:) מנהג' (ק"א):

כי אם עשה לו חדשים. הוא ירה אבן פנה למדת הסמוכים והעמיד כלל: כל פרשה הסמוכה לחברתה למדה הימנה (ספרי בלק פי' ק"א). ועוד כלל אחר: כל מקום שנאמר לאמר אינו אלא לדרוש (שם נשא פי' ב'). וגם העמיד הכלל: כל ששמעיה מרובה ושמועו מועט תפשת את המרובה לא תפשת תפשת המועט תפשת (ת"כ מצורע פרשה ה' ובגמ' בכ"ט). הוא היה הראשון אשר סרס לפעמים את המקרא ודרשו¹, וכן היה אחר ממשפטי מדרשיו להפריד מאמר פרטי מן הכתוב ולדרשו מבלי שים לב אל חבור המאמרים ויחוסם זה לזה, ובדרך זוהי הוציא כמה פעמים תולדות ממאמר הנפרד אשר אם נתבונן בחבור המאמרים אין יסוד למדרשו. בכח מדרש כזה היקל ר"ע בניירושי אשה יותר מכל אשר היו לפניו. הנה ב"ש לא התירו לאיש שיגדש את אשתו אלא כי מצא בה עוהה דבר, וב"ה התירו אף אם מצא בה דבר מגונה אחר, ובא ר"ע ולמד אף אם מצא אחרת נאה הימנה רשאי לגרשה. האמנם כי סבה גדולה הניעתהו ליסד ככה מהשבו שהיתר רחב כזה נתון לזמנו, אשר המשיחיים אסרו הגירושין כב"ש על כן הלך הוא בהיתרו עד הקצה האחרון לעשות רושם להתנגדותו. אבל על מה סמך בהיתרו? על הסאמר: והיה אם לא תמצא חן בעיניו והנה אלו כתוב, והיה אם לא תמצא חן בעיניו וכתב לה ספר כריתות, יהיו דבריו נכונים, אבל עתה הלא הכתוב עצמו מפרש מה טיבו של חסרון מציאות חן הוה ואומר: כי מצא בה ערות דבר. אבל ר"ע כפרוד המאמר: והיה אם לא תמצא חן מחבורו כאלו הוא ענין בפני עצמו ודרש בו מה שדרש, ואמת כי כל לפלולי בעלי הגמרא (גמין צו): לא יעילו לפשר הדבר. ואם נשים לב למדרשו נמצא שברבים מהם נהג כמנהג זהו². וברור הדבר כי לדרך זוהי הביאהו הכונה הפנימית ההולכת בכל רבויין ומיעוטו. אחרי שהוא חושב שכל אות אלה, אשר להבנת עיקר הכונה אין הברח כל כך בכתיבתן, נאמר לרבות או למעט איוה דבר אף שאין לו ענין כלל עם הכתוב, או אף המוכחש ממשמעו הפשוט, הלא מוכח כי נהשב לו הרבוי או המועט כעומדים נפרדים בפני עצמם, על כן גם בכל דבור או מאמר אשר נהשב לו כשפת יתר דורש אותו כאלו הוא עומד בפני עצמו נפרד מחבור המאמרים³.

עוד מלבד כל אלה היו כל מיני הפרושים אפשריים ובלתי אפשריים בידו ככלי אומנות להשתמש בהם ככל אות נפשו ולמלאות תשוקתו לחדש חדשות. רמזים בצרופי אותיות (סוטה יז), נוסריקון מתמיה (גדרים פז), דרשות על פי דקדוק הלשון אשר לא נודע שחרו (ב"מ מ"ז: סנהדרין פ"ו: בכורות מ"ד: ספרי ראה ק"ז) דרשות בדרך משל המעוות הכתובים⁴ דרשות מקרא ומסורה (סנהדרין ד'. תד"ה כלוה, סוטה כ"ו:), דברים ככתבם נגד הכונה הפשוטית⁵ דרשות במעט המקרא (ר"ה ט"ו. תוספתא מנחות פ"י יומא ל"ז. ב"ק מ"ו:). דרשות על יסוד לשונות אחרות (סנהדרין ד'), מדרש ק"ו מהלכה

1) ע"י יומא (ס:) ות"כ אורי מ"ד פ' וכלה ספרי, מ"ק (ב:) ות"כ קדושים מ"ד פ' לא תורע שרף כלאים. ד"ע מנחות (גב:) ופרש"י, וזהו גם נבמין (לס:) ארצה כל הפרשה ללא חפשה, וזהו יצאה המדה גורעין ומסופין ודרשין ע"י ב"ב (קא:) ובכ"ט. וע"י ספרי כי תבא פי' ש"ג פ' לא נתתי מטנו למת ובח"י ימ"ן על התורה.
2) כמה מדרשות בהערות הקדמות נכנסת בסוג זה. וע"י מבילתא בא פ"ג כ"ב ולקח הוא ושגנו. ובהמש פ"ה פ' לא תעשו אתי, סוטה (ג:) פ' וקנא את אשתו חוכא אשר בשנקרא המאמרים בחבור עם מה שלפניהם לאחיהם סתירת מדרשיו מבוהרת.

3) ע"י ת"כ שטיני פ"ז: כל הנוגע בהם יקדש (בשרצים) לרבות ידות הכלים. אף שרבו כל מדבר מאדם הנוגע בכ"ז מרבה מטנו ענין זה ויפה פ' הראב"ד שוה בדרך אם אינו ענין. וכן כת"כ צו פ"ה ובבבב (פב:) דרוש: וכל המטא אשר יובא סרמה ונ"י לכפר בקדש ונ"י לרבות כל הקדשים ובהכרח מחשב מטא וכל כנפרדת כי בחבור גם כל המאמר אדרבה משמע החפץ. וע"י פסחים (כג.) ות"כ צו פ"ו בפסוק לכל מלאכה. ועוד הרבה כאלה.

4) ע"י יומא (פה:) כ"ב מקה ישראלי יבמות (מח:) וספרי כי תבא פי' ר"ג כ"ב ובכתה את אנית. מבילתא בא פ"ד אין סוכת אלא ענני כבוד ע"ש סודות סופרים. סנהדרין (כג.) פ' לא תאכלו על הדם.

5) ע"י סנהדרין (סח:) בענין קרא כדמייב בעיר הנדחת. ובמבילתא משפטים פ"ה כל אלמנה ויתום לא תענק אלמנה ויתום שרדין לענות בהם דבר הכתוב. וע"י שאה פ"ו מ"ו תרומות פ"ו מ"ו, יבמות (צח.) פ' ירה דבר ה', סוטה (פי.) וקדוב לזה בסנהדרין (סג.) פ' וכל העם.

מהלכה נגד דעת רבותיו¹) גם אלה היו אמצעים אשר היו בעוזריו במדרשו. ועתה לא יפלא בעינינו אם לכל דעה מושכלת או גם הפוכה מצא לו תעצומות בכתוב, עד שפעם ארת בראותו שמנהג העם להפוך שם עבודה זרה משבח לגנאי בלשון נופל על לשון, אמר כי כן הדין נותן והמציא מדרש לכונה זו (עו.). כאלו ירצה לאמר שאף המנהג בישראל יסודתו בתורה. והנה אתרי האמת והדברים האלה מה מאד גדול ההפכך אשר יגלה ויראה לפנינו אם נרמה את ר"ע בעל ההלכה לר"ע בעל המדרשות. את ר"ע המישר דרכי ההלכה בעומק סברותיו לר"ע המעוות ומעקל דרך המדרש בעונם פלפולו. וכמעט נוכל לחשוב כי לר"ע עצמו לא נחשבו מדרשיו כפירושי תורה באמת כי אם רצונו רק לתת סמך ורמז לדברי הלכה, וכאשר רגיל בפי כמה חכמים בן האחרונים לאמר על המדרשים של בעלי התלמוד כי לא נאמרו רק לאסמכתא. אמנם בכל זאת אין הדבר כן. ודברי ר"ע עצמו ויורגו כי המדרש בעיניו בגופה של תורה. ושמענו מדבריו שלדעתו המדרש הוא בערכו להמקרא עצמו (ברכות כב.), ולא שמענו כי הבדיל בין מדרש למדרש. וראינו כמרים אחד שהוציא ר"ע הלכה ממדרש הכתוב ומוכיח כן בטרת „מה מצינו“ ומשיבו ר' יוחנן בן גוריון על המה מצינו, ואמר לו ר"ע: השבתני על הדין מה אתה משיב על המקרא (ת"כ בחקותי פ"ט המורה ז); ואם נתבונן בדבר נמצא שהמקרא אשר רמו עליו איננו מקרא מלא כי אם מדרש יען כי המדרש בעיניו כמקרא כלא. ובעבור זה נמצאונו מדרש על מדרש ותופש המקרא עם מדרשו אשר הוא יסוד למדרש השני כאלו: כתיב בן מפורש. וראוי לנו לברר הדבר על פי דוגמאות. דנה בתורה כהנים דרשו יען שנאמר בפרם ועונה לשון: לא יאכלו, על כן נרבה מזה לעשות את המאכל כאוכל ועל יסוד מדרש זה הריש ר"ע ג"ש נשר נשר מה נשר האמור כאן עשה את כל האמור בגשר בל האכיל ככל האכל אף נשר האמור להלן (במשנה תורה) עשה את כל האמור בגשר (הראה והדיה) בל האכיל ככל האכל (ת"כ שמיני פ"ה ספרי ראה פי' ק"ג) הנה לפנינו כי הוא עושה דבר שאינו נלמד אלא מרבו הכתוב כאלו הוא מפורש בכהוב עד שדרוש ממנו ג"ש. ועוד דרש ר"ע: יכול יהיה אדם מעלה בכורות מחוצה לארץ לארץ ת"ל ואכלת לפני ה' אלוהיך... מעשר דגנך... ובכורות צאנך ובקרך ממקום שאתה מביא מעשר דגן אתה מביא בכורות, מחוצה לארץ שאי אתה מביא מעשר דגן אי אתה מביא בכורות (ספרי ראה פי' ק"ו ועי' בכורות ג"ג). ואמנם לא מצאנו מפורש שמעשר דגן אינו בא מח"ל רק ידענו כן ממדרש בטרת דבר הלכך מעניינו (קדושין ל"ז). וכאלה מצאנו מדרשים רבים לר"ע אשר ההתהלה שטמנה יוצא הדרוש הוא עצמה מדרש זור ורחוק מפשוטו²). אבל להכילתו למדנו מזה כי המדרשות היו בעיניו בדבר המפורש בכתוב

1) עי' נידר (נו: שר"ע דן ק"ו מהלכה ורא' רבו משיבו אין דגן כאן ק"ו וכן נראה יש שהיא דעת ר' יהושע שאמר לר"ע יפה אמרת אלא כן אמרו הלכה וכפי' הרמב"ם למשנה. ונ"ל שר"ע לא הודה לזה. כי מצאנו שהוא דן ק"ו מהלכה שהיא מיסוד חכמים מוזן ידוע (בין כו.). א"כ אף יש לדרוש ק"ו מהלכה שלא נודע מאיזה זמן היא. ועי' עוד בהערה שאחר זאת. ואעיר פה על ב' מדרשים נפלאים כספרי בהעלתך פ"ד ובביתא בא פי"ד אר"ע סני עמך אשר פדית לך ניו ואלהיו אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו אמרו ישראל לפני המקום פדית את עצמך ובנותי על ניו ואלהיו כמפורש בירושל' סוכה פ"ד ה"ג. ומלשון אלמלא מקרא כתוב מוכח שהחשב שזה משמע הכתוב. ואמלא ראה מקרא שכתוב בדבתי א"י לא אמר כן ואולי תיקון הנוסחא שם היא להדיא ס"ב שנגתו ש' ר"ע. וכ"כ דרש כי לא יראני האדם וחי האדם כשמתו וחי אלו חיות הקדש בה"ש (ספרי שם פ"ק ת"כ ויקרא פ"ב) וספרותו סכתו היום ראני כי ידבר אלוהים את האדם וחי.

2) עי' מנחות (סח: ו) ת"כ ויקרא פרשה י"ג ותמצא מלא, ובספרי ראה פי' ס"ג: ותרוסת ירכם אלו בכורים כענין שנא' ולקח הכהן... סמני מידך ורות מדרש זה גלוי (עי' רמב"ן) ובכ"ז השתמשו בו כאלו מפורש בקרא שבכורים נקרא תרומה עי' בכור ז פ"ב מ"א מנחות (עו:); ות"כ צו פ"ו, ובדרשת המדות אמרו בכל התורה למרים ללמד מלמד (מנחות סט:); והוא זקלת ר' ישעאל ור"ע שר"י לית ליה למד מלמד ור"ע אית ליה (ירושלמי קדושין פ"א ה"ב). והיינו דקאמר ר"י... וואמרו לקנינה טעית וכי דבר הלמד בהקדש דודו ומלמד בהקדש (מנחות נו:). ואף שאמרו בבבלי שר"ע הודה... בירושלמי לא אמרו כן וסברתי: נאחזה לוי' שטתה. ועכ"פ יספיקו אלה הראיות להוכיח כי לר"ע היה המדרש... קרא עצמו.

בכתוב. ואם נרצה לדעת מה היה משפטו על מדרשים וזים אשר אנו היום לפי דעות זמנו נתמס על זרותם נראה מה שדרש לפניו תלמיד אחד ומה שהוא היה משיב לאותו תלמיד: הן ר"ע דרש: וביום השמיני ימול בשר ערלתו, שאות וי' מן "וביום" בא לרבות את הנמולים שלא בזמנם שלא ימולו אלא ביום. ועל זה אמר לו אותו תלמיד, אלו כתוב ומטאה שבעת ימים ביום השמיני ימול יכול שבעה ושמונה הרי המשה עשר ת"ל וביום. ומה ר"ע משיבו? לא אמר שמדרש זה מעקל ולא יסבלהו הכתוב ולא השכל הישר, כי אם קורא דרישתו: צלילה במים אדירים, שהוא ציור לעומק העיון, רק אמר שהתולדה שהוציא היא כחוס אשר אין בו תפץ מפני שכבר נאמר שמונת ימים ימול לכם כל זכר (ת"כ תזריע פרשה א'). ועתה מה יוצא לנו מזה? כי ודאי ר"ע היה מסכים למדרשו והיה מקלם הדורש לאיש הצולל במי התורה האדירים לולא מצא כתוב המפרש הפוכו, הנה לפנינו ברור משפטו על מדרשות באלה.

ואולם כאשר היו דרכי מדרשו נעוטים ונחמדים בעיני עצמו, אף כן היו להכמי דורו. כי הרוח המרחפת על פני זמנו התאימה מאד עם התלכות דרישתו. אמת הדבר כי אחת הנה ואחת הנה ימצא מתנגדים המננים מדרשיו, וכמה מגדולי החכמים בזמנו נתנו דופי בדרשותיו, הלא ר' טרפון אשר היה אוהבו הנאמן לא התאפק מלאמר לו פעם ושתים עד מתי אתה מנבב ומביא עלינו (ת"כ ויקרא פרשה ד', ספרי בהעלתך פי"ג ע"ה), והלשון: עד מתי אתה מנבב, הלא מורה שהיו טרננים אחרי ר"ע שהוא מנבב את הכתובים. ר' אלעזר בן עזריה גם הוא אמר לו: עקיבא אפילו אתה מרבה כל היום איני שומע לך (מנחות פ"ט: ת"כ צו פ"ט) ואף בלשון הזה אמר לו ר' יוסי הגלילי (ובחים פ"ב. ת"כ צו פ"ח, אמור פרשה ז'), ור' ישבב קבל עליו ואמר בואו ונצוה על עקיבא בן יוסף (תנודות כ"ט). ומה גם ר' ישמעאל במקומות שונים. ופעם אחת מהתל ברבויי, מאשר דרש ר"ע רבוי וי' והוציא סמנו תולדה, שבת בהן אחת נשואה ואחת ארוסה בשריפה: ועל זה אמר לו ר"י וכי מפני שאתה דורש וי' נוציא את זו לשריפה (סנהדרין נ"א:). עם כל זה לכל אלה התרעומות לא היה להן כח להקטין ערך תלמודו אף כמו שחק מאונים בעיני כל החכמים בדור הזה.

כאשר נבדלו הלכותיו של ר"ע ממדרשיו, בהיות שהלכותיו נוסדות ביושר התנוון ובסברה מוכחת וברורה, ונגד זה מדרשיו רחוקים מדרך השכל וכמו זר נחשבו, אף כן נבדלו מאמרו האגדיים הכוללים דעות ואמונות מוסר ומדות אשר לא נתלו בכתובי הקדש מסאמרו במדרש האגדה. המאמרים ההם כלם נבוחים למוצאי דעות וכלם ברורים וישרים ותחת זה מדרשי האגדה רבם בכלם טחמיהם וזרים לנפש היפה. מה יקרו הדברים אשר צוה לר' יהושע בנו וגם לתלמידו ר' שמעון בן יוחאי בימי הלדו האחרונים (פסחים ק"ב.). בהם עצה ותושייה חכמה ותוכחה, אשר קנה לו בימי מותו אשר נסה בימי חייו הבלו. ומה רמו ונשגבו, מה ישרו ונאמנו רעיונו כהביע רוחו לבני אדם במה יזכו ארצם לשמור על נפשם כמוימה ולנצרה בתבונה. בתארו חבת האדם באשר היא עלם אלהים וחבת ישראל לפני אלהיו. או בדבריו מהשגחת האל מנחירת האדם החפשית ומצדק האלהי לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעללו (אבות פ"ג, אדר"ג פכ"ו) ואף כן מאמרים רבים ושונים השאיר אחריו: ברכה אשר רוח אחד לכלם רוח עצה ודעת אשר ממנה תוצאות חיים (שבת קנ"ג). קרושין מ', ת"כ קדושים פ"ד ובכ"מ). ואולם נגד זה רוב מדרשי אגדה אשר לו לא יעטמו לנפש, וכבר בזמנו נתנו בהם תפלה ואמרו עליו עקיבא מה לך אצל אגדה כלך מרביותיך אצל ננעים ואהלות (תנינה י"ד. סנהדרין ס"ו:). ובזמנים שונים התרעטו עליו חבריו על עברו גבול במדרשיו באגדה ונתן פתחון פה למינים. ובלי ספק זאת הסבה את ר"י הגלילי להוכיח את ר"ע בדרשו הכתוב: עד די כרכון רמיו אחד לו ואחד לדוד ואמר

ואמר לו ריה"ג: עקיבא עד מהי אתה עושה השכינה תול (חגיגה שם) גם רבי ישמעאל התרעם עליו על הבנתו הכתוב בהגשמה, בדרשו: לחם אכירים אבל איש לחם שמלאכי השרת אוכלים אותו ואמר ר"י צאו ואמרו לעקיבא, מעית וכו' מלאכי השרת אוכלים לחם (יומא ע"ה:). וכן היה ר' יהודה בן בתירה מוכיחו על אשר דרש על פי נ"ש זרה להוכיח כי המקושש זה צלפהד ואמר לו רבי יהודה בן בתירה בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין אם כדברך התורה כסתה ואתה מגלה ואם לאו אתה מוציא לעז על אותו צדיק (שבת צ"ו: מפרי שלח פי"ג). אמנם אך למותר נרבה פה בדונמאות הלא בכל מקום אשר נפגוש את ר"ע על שדה מדרש האגדה נכצארו עובר נבול הפשוט עד לאין הקצה. אבל נכון שנחן לב על זאת, שר"ע לא זע לאחוריו מפני מדרש אגדה הפועל הגשמה ואף שחבריו הוכיחורו על ככה לא שעה אל תוכחתם (ת"כ ויקרא פ"ב ובכ"מ). וכל זה למה? יען ראותו כי הדורשים מרחיקי ההגשמה השתמשו לפעמים ברעות נכריות אשר לא צמח על אדמת היהדות, כמעשי חכמי אלכסנדריא וכמעשה כמה חכמים בארץ ישראל, אך הוא, הלאומי בכל לב ונפש מאס בהן ושנא דעות חיצוניות עד כי לדעתו לא תסבן האמונה כל כך מן ההגשמה כאשר תסבן מאלה הדעות הנכריות. ובעיניו ראה אחידת המרה אשר השיגה כמה חכמים בדורו על כי לא נותרו כמותו (עי' להלן פי"ב). ואמנם בזה נבין מה שאמרו עליו הבאים אחריו והחולכים בעקבותיו כי תחת אשר כמה גדולי הדורשים בזמנו שנכנסו לפרדס הדרושה באלהיות ובטבעיות נכשלו בדעתם או בהיירהם או גם קצצו בנטיעות, הוא ר"ע נכנס בשלום ויצא בשלום. אבל המחשבה הלאומית היושבת על מלואת לבבו, המוליכתהו על דרך חייהו עד קצו, המניעה כל מעשיו, ומושלטת על עלילותיו אף על הורתו ותלמודו פעלה תעצומה גדולה. בהמון מדרשיו היא ניכרת עין בעין אשר תמיד את הנקודה הלאומית ירה לאבן פינתם¹). אבל גם היא, המלמדת רווח לקרב נגד כל המתעוללים עלילות ברשע על עמו ומולדתו, גם היא פעלה על לבונתו ותלמד נפשו להלחם במלחמתה של תורה. ואמנם גם היא קנתה לו לב כל בני זמנו, נלתורתו תהלת כל החכמים ותהי להם שיטתו למופת. ואם נשית לב על לימודי החכמים אשר היו חבריו או אשר היו בערך תלמידיו נראה ברור כי דרך אחד היה לכלם ההולך לפי שיטתו של ר"ע גם בהלכה גם במדרש המקרא.

פרק שנים עשר

חכמי ר' ישמעאל ור' עקיבא ותלמידיהם.

מרגע צאת שיטתו של ר"ע לאור ותפלת לה נתיבות גם רוב החכמים אשר ברור הוה הלכו אחריו. מגדולי החכמים אשר היו חבריו יזכרו פה ביחוד שנים אשר היו נעימים ונכבדים מאד בדורו של ר"ע והם ר' יוחנן בן נורי ור' יוסי הגלילי. ר' יוחנן בן נורי היה איש עני ומתפרנס מן הצדקה (ירוש' פאה פ"ה ה"א) אוהב דבק לרבן נמליאל ומכבדו (ערובין מ"א). הכבוד אשר נתן לו הגדיל עד למשוא פנים, כי גם בעת אשר ר"ג עשה מעשה אשר לפי דעתו לא טוב עשה, נשא לו פנים והרחיש לו (ר"ה כ"ה). ומה נפלאה הכנתהו הזאת אם נזכה זה נבינה במשפטו עם חבריו האחרים, אשר מכל משאו וסתנו עמם נראה כי היה איש קנא ולבו לב רגו. הן הוא עצמו יעיד זאת בפיו כי פעמים רבות לקה עקיבא על ידו לפני ר"ג. ופעם אחת חלק על ר' מרפן או ריב"ג עמד על רגליו כדאם

1) עי' מכלילתא בא פ"ט פ' אף אשר יאכל. שם דשירה פ"ג פ' זה אלי. ובת"כ פ' קדושים א"ע אהבת הרע הוא כלל התורה נגד ב"ע האומר זה ספר תולדות אדם הבן בזה. ועי' יומא (פה:); במשנה. ועוד נמצאו לו הרבה מאמרים מסין הוה.

כאדם המקנא ומתאזר למלחמה (שבת כ"ו). וכן עשה פעם אהרן בהתוכחו עם ר' יהושע (ערובין מ"א). תכם אחד מסר הלכה על שם ב"ה אשר לפי דעתו לא נאמרה מב"ה כאופן הזה, והנה התעוררה קנאתו ויאמר: טועים כל האומרים כן (בל"א"ם פ"ו מ"א). הוא היה מסתנגדי ר' עקיבא ובכסה הלכות חולק עליו¹). ופעם אחת הורה ר"ע בבדמה והכשירה ואמר ריב"ז האכלכם עקיבא נבלות (תוספתא בכורות פ"ד). וכאיש המדבר בנפש טרה אמר לפעמים על איזו שאלה הלכותית אני אומר כן אלא שעקיבא חולק בדברי. (ב"ק ע: תוספתא מ"ש פ"א) או שאומר: אלא שעקיבא מסדר (תוספתא כלים ב"ם פ"א, אהלות פ"ה). ורוצה בזה: האמנם שלפי דעתו, כך וכך ההלכה, אבל מה אעשה שהרי ר"ע חולק בדבר ואחריו נמשכו כל החכמים יותר מאחד דעת אחד מתברו. אם גם נמצאתו מורה פעם אחת הלכה כב"ש (מבול יום פ"ב מ"ה ע"ש, תוספ"ב), בכל זאת רע עליו המעשה שאחד המתלוקת שהיתה להם עם ר"ג הותרה הרצועה ועוד הדבר שקול אם לעשות כב"ש או כב"ה. אז הוא התעורר להעיר את חבריו כי בא העת לתקן הדבר וביחוד בנוגע בהלכת צרת ערוה. על כן אמר לחבריו בואו וראו האיך הלכה רווחת בישראל נעשה כדברי ב"ש הלך ממור לדברי ב"ה נעשה כדברי ב"ה הולך פנום לדברי ב"ש בואו ונתקן להן לצרות שיהיו חלוצות ולא מתייבמות ולא הספיקו לנמור את הדבר עד שנמרפה להם השעה (יבמות י"ד: וכירושלמי ותוספתא שם). כאשר בדבר הזה כן עוד בכמה מהלכותיו היו צרכי המקום והעת לו למדה (שבת כ"ו. ערובין מ"ה), וגם לא חדל לנפות מצורת ההלכה בעת שאי אפשר לעשותה כצורתה (מנחות ל"ח:). אף כן מאוה סבה זמנית או מקומית החלים הדין, שאין ערלה בחוצה לארץ (תוספתא ערלה פ"א) אף שלפי הנראה נהגו איסור ערלה בח"ל לפנים עד שר' יוחנן האמורא חשב שהערלה נאסרה בח"ל מהלכה למשה מסיני (ירוש' סוף ערלה, קדושין ל"ט). בשום עין על קצת קירותיו הנזכרות נמצא כי ריב"ז היה מן ההולכים עם ר"ג ואשר במעשיו חפץ מאד. ואף על כן התעורר להחזיק הלכה כר"ג גם אחרי מותו (ערובין מ"א). וגם ר"ג חפץ מאד בר' יוחנן בן נורי עד שהגביהו משפל עניו ועשהו פרנס על הצבור²) — ואולי בבית שערים כי שם מקום מושבו (תוספתא תרומות פ"ז) — מהלכותיו לא נתקיימו כספר גדול. וגם מדרשים אין לנו ממנו רק מעט, אבל אלה ואלה יזונו כי עם היותו בקצת דבריו מתנגד לר"ע בכל זאת דרכו של ר"ע היה לו בלשאר חבריו. ומכל השבותיו אשר השיב לבטל מדרש חבריו נראה כי מדרתו מדת הפלפל ומשיבם לפי דרכם וביחוד לפי דרכם במדרש (ת"כ שמיני פ"ו ופרשה ז' שם. ותוריע פרשה ה' ובקתי פ"ט).

השני לו רבי יוסי הגלילי. כבר בראשית בואו לפני החכמים ביבנה הראה במשאו ובמתנו עמם בתורה כי לא נופל היה משאר חכמי דורו בדרך פלפולו (ספרי ק"ה פ"י ק"ה, ובתים נ"ז). ובעת היא כאשר סתר מדרשו של ר"ע בפלפולו ור"ע לא ידע להשיב לו תשובה, התפלא ר"ש על כח פלפולו ועל נצחו את ר"ע סבלי היות לו כח לעמוד לפניו (ספרי ק"ה פ"י קב"ד, תוספתא מקואות פ"ח). קצת החכמים קנאו בו ורצו לביישו אבל לא עלתה בידם. שמעון בן-עזאי דרש פעם אחת בק"ו סתום כדמות חרה. ויאמר לו ריה"ג שניהו עוד הפעם, אמר לו אין שונין לחכם. אמר לו: פרשהו, אמר לו אין מפרשים לחכם

1) ע"ה תרומות פ"י מ"א לפי נ"י הירושלמי שם אשר נראית עיקרת למעין שם נב"ם. כל"אם פ"ו מ"א ע"ש בירושלמי. תוספתא חלה"א. פתחים (לב.), ר"ה (לב.), גטין (פס"ז), נדרים (כה.), מנהגין (פר.), כריתות (ה.), בכורות (פ.), תוספתא ב"ש פ"ג, כלים פ"ו מ"ו, שם פ"ל מ"ב, נגעים פ"י מ"א, שם פ"ד מ"י, אהלות פ"ב מ"ו, עוקצין פ"ג מ"ה, המורה (ו: 1). ביתר הלכותיו חולק לרוב על סמי משניות או ברייתות.

2) בספרי הדברים פ"א מ"ו מסופר ש"ג היה ממנה את ריב"ז ואת ר"א חסא שיעשו שררה על הצבור. אבל בהריות (י.) הני' יוחנן בן נודנדא במקום ריב"ז ונראה עני' הספרי עקר כי נה שנאמר מיוחנן הווא שהיה עני שאין לו בנה ללבוש נאות יותר להאמר מריב"ז כמו שראינו מירושלמי דפאה. וגם אי אפשר שיוחנן בן נודנדא היה כשיאיתו של ר"ג מן התלמידים כי הוא היה קשיש מר"י בן הנינה כמו שמוכח בערכין (יא:).

לחנם. מצורת הרברים האלה יהודע כי כהתל באנוש דבר בו שמעון ב"ע אבל לא יצאח בידו כי מה שהוא המניע ממנו לפרש, חזר הוא ופירשו (ת"כ מצורע פ"ה). אבל ר"ע הכיר ערכו וכבדהו ככל גדולו חבריו ועוד יותר כי דבר אתו בעונה ונגד זקנים כבוד (1). דרך אחד היה לו בהלכה עם ר"ע ואחרי אשר ידענו דרכו של ר"ע נכיר גם דרכו של ר"י הגלילי. אבל נכון לפנינו לתת לב למדרשיו כי רובי תורתו אשר נתקיימו לנו הם במדרש התורה. ואם נבדיל בתורתיו הלכותיו המעטות אשר תכליתן לתת הגבלה או שיעור לדבר (וימא נ"ח: ב"ק נ"ח: שב. צ.) או להגביל איזה דבר מפני גזרה וחששה (שביעית פ"ד מ"ו, חלוין פ"ג.), או הלכה שהיא תולדה מהלכה הבאה מתוך מדרש (חלוין ע"ה). או הלכה שהוציא משקל הדעת (ובחים ק"ו), או נראה כי רובי תורתו הם כמדרש המקרא. ואלה הולכים בדרך דרישתו של ר"ע ועוד מעט הלאה. מלבד מדרשים אחדים אשר הורש לפי פשוטו של מקרא (2). הנה כל מדרשיו גזוהו מבטן מדותיו של ר"ע. ואף שמצאנו שמתלגלו עליו ואכר אמילו אתה מרבה כל היום אינני שומע לך (ת"כ אמור פרשה 4; זכחים פ"ב). בכל זאת אין להכחיש כי לא נטה אף כנסיעה קטנה בדרושו במדות, ברבוי, במיעוט ויסודי המדרש בכלל מדרכו של ר"ע (3). ואכתה הוא כי הלך עוד מעט הלאה בראותנו שלפעמים הורש ברבוי אשר בעיני ר"ע עצמו כור יהשב (ערובין צ"ו). ובקצת מקומות שר"ע עצמו ראה בעינו שאין לדרוש הכתוב אלא כפשוטו הפרו ריה"ג על מרתו ורש מדרש זר נגד משמעות הענין (סוטה מ"ד. מכות י"ב). הוא הרחיב מדה המיעוט והרבוי והוליד ממנה מדה חדשה: כל מקום שנאמר אך חלק (מכילתא בא פ"ה, פ"ט, משפטים פ"ו, כי תשא פ"א, ספרי קרח ק"ו, ראה קל"ח, ובש"ס בכ"ם). וכן הרחיב כללו של ר"ע: כל פרשה שסמוכה לחברתה למדה הימנה כי הוא אף מלה הסמוכה לחברתה דרש ומשך מלה ממאמר הסמוך אל שלפניו ודרשה לאיזו כונה הלכותית (פסחים כ"ח: ומכילתא בא פט"ו, קדושין ל"ב: וע"ע מכילתא משפטים פ"ו). סוף דבר אין ריה"ג נבדל טר"ע מאימה באיכות הלמדו כי אם בכמותו וכמוהו כן גם הוא זכה להיות נמנה בין הזקנים הראשיים אשר היו בעת ההיא מנהיגי האומה (גמין פ"ג.).

וזלת אלה ההכמים אשר נזכרו עד הנה ואשר נחשבו לראשי הכמת התורה עוד היו כדור הזה הכמים רבים אשר פעלו והרביצו תורה במשך הזמן שמימי החרבן עד עתה. אבל לא זכו שתהיה כל תורתם נשארת לדור אחרון. אבל בכל זאת נשימה להם פה זכרון, יען

(1) כן נ"ל מלשון של ר"ע שאמר לריה"ג אני אובין וארון לפניך (ע"ו מה). שלשון זה הוא דרך כבוד גדול. וראיתי להעיר פה על הני' היות כי במשנה שבירושלימי הני' אני אובין לפניך וכן מוכח שם מהנ"י הירושלמי. וכמו כן הני' בספרי ראה פ"ו וכן נראה היות הני' בספרו של רש"י והמנהיגים הסיפוי, וארון בין הצאי מרובע ע"פ נ"י המסנה שלפנינו אבל נ"י זו מוסתת ומלת וארון הוא גליון אג לתקן מלת אובין יען ששלת אובין היה זר הניחו במקומו ארון או שהכונה לפרש לשון אובין פ"י ארון ריה"ג הכניסו מנהיגים שאינם בקיאים הגליון לפני המשתה. ואמנם במשנה שבירושלימי הני' אני אודית אובין והיא מוסתת לפי חקי הלשון כי פעל העזר היה לא מצאנו מחובר רק עם בנינו להודות עבר כמו ויהי כונה עיר, ואחי נגוע. ובמשנה היה אומר היה איכל אבל לא עם עבר ולא עם נתיד.

(2) פירושי הקרובים לפשוטו ש"ם: מכילתא בא פ"ג, שם פ"ו, שם פ"ב, דשרה פ"ג, ויסע פ"ג, ספרי ק"ו, ת"כ אחרי פ"א, ע"ו (מה.), ב"ב (קב.), ב"ק (קס.), ב"ב (קס.), וספרי שופטים פ"ח.
 (3) מדרשו במדות: מכילתא בא פ"ד בק"ו. וזכהו מצינו: קרובין (קד): וע"י ספרי נשא א'. כנ"ש: סנהדרין (גנ.). כהקט: ספרי פנחס קס"ג, הקטש בדרך כל שישנו קדושין (סס), ספרי. כי תצא רפ"ב. ב"ב המכחישים זא"ו: מכילתא בא פ"ח פ' וכל כבוד בני, ת"כ אמור פרשה ח'. אם אינו ענין: זבחים (פב.) וע"י ת"כ צו פ"ח פ' וכל המאת. ברבוי: מכילתא בא פ"ו פ' שבעת ימים הניג, שם פ"א פ' משנו, בכורות (יו.), פסחים (כנ.), זבחים (ל"ו), ספרי נשא פ"ו, שם פ"י כ"ג, ת"כ קדושים פריש ג', ב"ק (יב.). במיעוט: תוכות (כח.), חלוין (ק"ג), סנהדרין (צ.). וספרי שופטים ק"ו. וע"י פסחים (לו.), שדורש מעוט ספלה שתחרי לרא רבוי, דורש כפולים בכתובות (נד.). נוסריקון: ת"כ קדושים פ"ו וקדושין (לב.). כעין אל תקרי פסחים (לו.) לחם עוני מה שנאלץ באנינות פ"ש" דרוש ביה להם אונ'. וכעין סמוכים: ספרי שופטים פ"י ק"צ. דורש לשון המעט: ע"י סנהדרין (כח.) ובספרי וזה פ"י קל"ה. ודורש כמעטו הבצות: ע"י סוטה (פד.), סנהדרין (עב.), שם (צ.), ביכורים פ"א (ב), וז"ל אחרי פרשה ס'. וממין הוה גם מדרשו בב"מ (יב.) כפ' רובץ היתת משאו.

יען כי מן המעט אשר נשאר מתורחם נבין כי אם גם שכלם היו מנשאים ומכבדים שימחו של ר"ע לא כלם לקהוה למדה בתלמודם. רבי פפיים בעל עדיות ובהן אחת מה שראו עיניו בזמן הבית (עדיות פ"ז מ"ה-ד) ונמצאה לו הלכה אחת (ביצה כ"ט); ומדרשים ארבעה (מבילתא בשלח פ"ו, יתרו פ"א, מנהדרין צ"ד). בהם הפריו על מרת ר"ע. והוא עצמו מוכיחו על ככה ואמר לו: דיוך פפוס. ר' אלעזר בר צדוק חי בסוף ימי הבית ולאתריו. רוב תורתו כערך עדיות, אשר העמיד על מה שראו עיניו בזמן הבית או בבית ר"ג אשר שם היה כבן בית, או מה ששמע או ראה או ידע מהקדמונים או מאביו ר' צדוק¹). אך מעט הלכות נזכרו על שמו. וגם קשה להכריע תמיד אם הן לו או להבם מאוחר ששמו כשמו²). ואין סמנו מדרשים בהלכה ובשני מדרשי אגדה אשר הובאו ממנו אינו דורש בדרך מדרש הנהגו כי אם מוציא רעיון מוסרי מענין הכתוב (נדרים ס"ב. מכללתא בא בפתוחה). רבי חנניה בן אנטיגנוס גם הוא עוד ראה את הבית (תוספתא ערכין פ"א). ונמצא ממנו עדות על הלכה קדומה (חולין י"ח); וגם כמה הלכות שהן כרמות עדיות על דברים שנהגו לפניו ואיך נהגו (ערכין י'). תוספתא סכה פ"ד, שקלים פ"ג, קדושין ע"ו. ועני' ת"כ ויקרא פ"ט) או מפרש הלכה ישנה (תנינה כ"ד: חולין נ"ג. בכורות ל"ח: ל"ט. מ' נדה ה'. שם נ"ח:). וגם מחדש הלכות על שאלות חדשות (שביעית פ"ו ס"ג, ערובין מ"ט: יבמות ק"ז: תמורה ל': נדה י"ב: נ"ב:). מדרשיו כלם פשוטים ונדקדוק הלשון (בכורות מ"ג: שם מ"ד: מנהדרין ס"ד). ועוד לו מדרש אחד לא לפרש הכתוב כי אם להלחין דבר מוסר בלשון נופל על לשון (ספרי שלח פי' קמ"ו). רבי אלעאי תלמיד ר"א בן הורקנוס, ועל כן שנה משנתו, וחפץ בתורתו. ויהי כאשר שאל פעם אחת שאלה הלכותיה מ' יהושע, ור"י השיבו. אך אתריו כן בא אל רבו ר"א והוא השיב ההפוך, הלך והרצה הדברים לפני ר"א בן עזריה להכריע ויהי כאמור לו ראב"ע הן הן הדברים שנאמרו למשה מסיני נתישבה דעתו כי הוא לעצמו נמה לצדו של ר"א רבו (ירוש' פאה פ"ו ה"ב, בבלי פסחים ל"ח:). אין ממנו כי אם הלכות מעומת כשם רבו (ערובין כ"ג. ירוש' הלה ספ"ב, תוספתא דמאי פ"א), ומסר הלכה אחת השנויה במהלוקות של ר' ישמעאל והבסמס (בכורות מ"ב). אבל אין כל ספק כי חלק גדול מתורתו עלה בתורת בנו ר' יהודה. לא נתקיימו על שמו מדרשים. אך מן המדרש האחד המיוחס לו (תוספתא חולין פ"ו) ניכר כי תורתו של ר"א בקרבו³). וזכה כי בהלכה אחת, אשר תכמו דורו חלוקים עליה, נהגו העולם כמורו (חולין קל"ה. ובב"מ). גם הוא היה אחד ממבכרי ר"ג ביתרון עו עד שיהם לו מעלת רוח הקדש (ערובין ס"ד:). רבי הלפתא חבר דבב לר"י בן נורי, וכבר בא בימים בימי ר"ג כי העיד לפניו על מעשה אשר נעשה לעינו בימי ר"ג הוקן אביו אביו של ר"ג דיבנה (שבת קמ"ו

1) עדותיו על זמן הבית ע"י ברכות (י"ט), תוספתא פסחים פ"ו, בבלי שם (קמ"ו), סוכה (מ"א); שם (ט"ט); תוספתא מגילה פ"ג, ב"ק (קנ"ג); בבב (יד:); מנהדרין (נב), שם (ע"א); תוספתא ע"ו פ"ו ובריש' פ"ג ה"א הגי' ראבי"ה פ"ט, מנחות (מ), שם (מ"ז), שם (פ"ח); תוספתא שם פ"ו, מרות פ"ג מ"ח, מעילה (י"ג); תוספתא כלים ב"ב פ"ב. ומעיד על מה שראה מאביו או בבית ר"ג או כעוד ביבנה: תוספתא ברכות פ"ג תפלה קצרה מאביו, יבמה (פ"ו); שאביו תלמיד ב"ש עשה ככה, תוספתא כלים ב"ב פ"ב כ' כפוסין היו בבית אבא, תוספתא נדה פ"ד ב' דברים הלך אבא מסבנין ליבנה, שבת (יא). כשהיינו עוסקים בעבוד השנה ביבנה, נדה (פח:); כך היו משרשים ביבנה, ירוש' מנהדרין פ"א כשר"ג יושב ביבנה וכו'. ספוריו סמנינו ר"ג ע"י תוספתא שבת פ"א, שם פ"ח, פסחים (ז); שם (ס"ט), ביצה (יד:); שם (כ"ב); הלכות בשם ר"ג: תוספתא הלה פ"ב, כלים ב"מ פ"ט. כ"ט כשנבוא דברים משמו אמרו: יורש ר"א בר צדוק מזה נראה קצת שדרכו לפרש דברי קדמוני ע"י נדר (סח:), נדה (יד:). גם פ"י במה נחלקו ב"ש וב"ח. ע"י תוספתא פסחים פ"ו אך בבלי (צ"ב). נדר ראב"ש, כלים ב"מ פ"ד.

2) בקצת הלכות נראה מתוך הענין שהן להראשון. ואין להזכיר שאם נמצא בעל חלוקתו אחד מהמאחרים כ"מ החבירו שהוא המאחר כמו שחשב וזלחנו כי מצינו במסחים (ב"מ), שר"מ וראב"ז חלוקין ושם מוכח בבבלי שדוא ר"א ב"צ הראשון ע"ש. וגם ע"י עד שם (קד). נזכר הלכת משמו ומוכרע שם (קמ"ו). שהוא הראשון. ונראה שאף כן הענין כראב"ז הנזכר כפדיות פ"ב מ"ח. וע"י חולין (סח), נדה (מ"ז).

3) ע"י דורש ראשית זו צאנך אין ראשית אלא שיש אחריה אחרית. ודקדוק זה הוא לו בחתימו של ר"א רב אם אין בציר מנין מוללת (פאה פ"ו מ"ו)

קמ"ו). מושבו היה בצפורי והנהיג את מקומו על פיו (ר"ה כ"ז. תענית ט"ז): מעם ההלכות אשר נזכרו ממנו ברובן הוא במחלוקת עם ר"ע (תוספתא מ"ש פ"א, כלים ב"ט פ"א, אהלות פ"ה, בבלי ב"ק ע': וע"ע כלים פכ"ו ט"ו). ור' יוסי בנו העיד כי הוא היה מן החכמים ההולקים על עקביה בן מהללאל (בכורות כ"ו: תוספתא שם פ"ב) וזה יורה קצת על זמנו של עקביה. כל תורתו היתה משהכחה לולא בנו ר' יוסי קיים לנו מקצתה. רבי יוהנן בן גודגדא, גם הוא מזקני הדור וזהו זקן מר' יהושע בן חנניה (ערכין י"א): נודע לאיש הסיד אוכל חולין על פירות הקדש (תגינה י"ח). מתורתו לא נשארו כי אם שתי עדיות (גמין נ"ה. הולין נ"ה): ר' יוסי בן דורמסקוס. עיר מולדתו דמשק (ספרי דברים פי א'), והיה תלמידו של ר"א בן הורקנוס (תגינה ג': תוספתא ידים פ"ב). אין סמנו כי אם הלכה אחת (קרושין ל"ט). אבל כמה מדרשים (מגלה ו'. הולין ט"ז: תוספתא פ"ג, מכילתא דרשירא פ"ג, דבדרש פ"א, ח"כ בתקוה פ"ו, ספרי עקב פי כ"ג). ר' חנניה בן תרדיון. מושבו היה בככני שם היה ראש העדה ושם בית דינו (סנהדרין ל"ב). ונתקיימו ממנו קצת הדורות (ר"ה כ"ז. תענית ט"ז. תוספתא כלים כ"ק פ"ד, מקואות פ"ח) והאחרונים יחסו לו גם הלכה (מנחות נ"ד). והגדיל שבת ותהלה על כל העוסקים בתורה (אבות פ"ג) כאשר היה נאות לזמנו זמן השמד, והוא עצמו מסר נפשו על התורה (ע"ו י"ו). ר' מתיא בן הרש הוא לא יכול לסבול עקת הגזרות בארץ ישראל ויבחר לו שבת בעיר רומי (ספרי ראה פי פ'). אבל נראה כי לא ישרה נפשו במושבו החדש אשר היה זה נפרד ממקום התורה ונושאה, ועל זה כוון מאמר היו זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים (אבות פ"ג) נגד המשל הרומי היו ראש לשועלים ואל תהי זנב לאריות (ירוש' סנהדרין פ"ד ה"י) שאל תורה מר"א בן עזריה בשיבה (ירוש' יומא פ"ח ה"ח, סנהדרין פ"י ה"א, מכילתא דבחדש פ"ו ובמ"ס שם). ולאחר זמן בא ר"ש בן יוחאי לרומי ונשא ונתן עמו בהלכה (יומא נ"ג: מעילה י"ז). ונזכרו ממנו קצת הלכות (יומא פ"ג. יבמות ס"א): וקצת מדרשים (יומא ד': מכילתא בא פ"ה, ירוש' מגלה פ"ג ה"א). רבי אליעזר הסמא. היה תלמידו של ר"ג ושל ר' יהושע (הוריות י'). תגינה ג':). ומאד מאד הגדיל ר"י בשבתו על גדלו בתורה וידיעתו הרבה בחכמת החשבון. ומאבהתו את החכמה הזו: הפליג גם בשבתה נגד התלמידים ואמר תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה (אבות פ"ג). לדעת קצת היה גם תלמידו של ר"ע (ויקרא רבה פכ"ג). הלכותיו נקטות ונקצתן חולק עם ר"ע (תרומות פ"ג מ"ה. פסחים ל"ב. גמין כ"ב. ב"מ צ"ד. נגעים פ"ז מ"ג, שם פ"ג מ"ג, מקואות פ"ח מ"ג). ונמצאיהם כפרש במה נחלקו ב"ש וב"ה (תוספתא זבים פ"א). בשלשה דברים חולק גם על ר' יהושע רבו (תוספתא שם פ"ד) אך ממדרשו אין לנו כי אם שנים (מכילתא דיוסע פ"ד, דעמלק פ"א). ר' יוהנן בן ברוקא גם הוא היה מתלמידי ר' יהושע (תגינה ג'): והיה נחשב בין החכמים הנכבדים. אם נבינה בשזורי תלמודו נמצא כי היה איש ישר בשכלו ומהיר בפלפול. ואף שהיה תלמיד לר' יהושע הפס לפעמים סברת ר' אליעזר (ירוש' ערבין ספ"י). הלכותיו לא רבות במספר (1) וכמה פעמים נזכר במחלוקת עם תלמידיו ר"ע האחרונים ר"מ, ר' יהודה, ר' יוסי ור"ש (ערובין פ"ב: שם ק"ד: כתובות מ"ט. תוספתא מנחות ספ"ב). גם מדרשים ממנו מעט מה (2). ומאד מאד נהיה מתונים במשמטינו על מאמרים שנזכרו על שמו, כי נחלק בספרינו לפעמים שמו עם שם בנו ר' ישיעאל

(1) סלבר הלכותיו שנזכרו בפנים נמצאו לו עוד בפסחים (פ. ב.), כתובות (פו. ב.), שם (כח. ב.) ב"ק (קיד.), ב"ב (קל. א.), שבועות (מה. ג.), נדה (מו. א.), וע"ע תוספתא ברכות פ"ג, תרומות פ"ו, ערכין פ"ד. ותוספתא חולין פ"ו מ"ב ו"ג אבל בבבלי שם הני' ר' ישעאל בנו של ריב"ב.

(2) ע' יבמות מה (א.), תוספתא בכורות ספ"ו וע"ש בבלי (כב. ב.), תוספתא ב"ק פ"ד וגי' הנמ' (ס. א.) ר"י בנו של ריב"ב וע' במכילתא משפטים פ"א ותראה שני' התוספתא עדיפה, ח"כ בהר"ב ספרי נשא פי י"א, כי תצא פי רע"ג וי' במשנה שבירושלמי פ' הנהנין ה"ב.

ישמעאל. ר' שמעון שיוורוי. בנו של אדם נעלה בתורה ובגדולה מבעלי בתים בגליל העליון (ב"ק פ'). תוספתא שם פ"ח, ירושלמי סוטה פ"ט ה"ג). הלכותיו מעטות אבל נתקבלו מהכל להלכה (1). לא נמצא לו כי אם מדרש אחד (נייר ס"ה). לא נודע מי היה רבו ואין ראה כמה ישאל פעם אחת שאלה מ"ש (מנחות ל"א:). כמו שאין ראהו על היותו תלמיד ר"א ור"י יען שמפטר מחלקתם במקום אחד (תוספתא כריתות פ"ב). שמעון בן ננס. חכם מפורסם להיות בקי מאד בדיני ממונות, ואמר עליו ר' ישמעאל הרוצה לעסוק בדיני ממונות ישמש את שמעון בן ננס (ב"ב ספ"ט) ואם נעמד על הלכותיו בדיני ממונות נראה כי דברי ר' ישמעאל נאמנו מאד כי כלן נוסדות ביושר הסברא. בענינים אחרים לא נמצאו לו כי אם מעט מועד. וברוב אלה ואלה הוא במחלקת עם ר"ע או גם עם ר' ישמעאל (2) מרדשים לא נמצאו ממנו רק שפעם אחת נמצאהו מסיוע לר"ע במדרש נגד ריה"ג (תוספתא מקואות ספ"ח) ובמקום אחד מכריע נגד ר"ע (ת"כ אמור פ"ג, מנחות ס"ה:). יוחנן בן בג בג, אדם גדול היה ובקי בתדרי התורה (קדושין ו'). הלכותיו מעטות (ת"כ קדושין פ"ב, ב"ק כ"ו: ותוספ' שם פ"י, וקדושין שם), ומדרשיו מעטים (פסחים צ"ו). ספרי ראה ק"ז, ערובין כ"ו: ירוש' פסחים פ"ט סה"ה, בכורות י"ב.). וכאלה עוד נזכרו כמה חכמים בשם אשר היו בדור הזה אבל תורם נשכחה בצוק העתים ואך במקרה נתקיימו מהם מאמרים אחרים (3).

אך מספר החכמים הזה אך כמה מדלי יחשב לעמדת המספרים הגדולים מן החכמים והתלמידים אשר חיו בזמן הזה ואשר דברו מהם הקדמונים. אם — לפי מה שסיפר — ביום שהושיבו את ראפ"ע בישיבה נתוספו שלש מאות ספסלים הלא גדול כפלי כפלים המון התלמידים אשר כבר לפניו היו מבאי בית המדרש? ומה גדול היה מספר התלמידים ר"ע שישבו ולמדו תורה מנתת — עיר קרובה לכני ברק מקום מדרשו של ר"ע — עד אנטיפטריס (יבמות ס"ב:). ורוב אלה ואלה הלכו בתרו ויאבדו. התלמיד ר"ע אשר נקבו בשמות מעטים מהם. אחד היה חנן המצרי אשר הללוהו ונתנו לו תאר מיוחד: הדנין לפני חכמים (סנהדרין י"ו). אבל כל תורתו אברה. השני לו היה שמעון התימני אשר גם עליו אמרו שהיה יושב ודן לפני החכמים (ג"ו שם) והוא שמש גם ר"ט (תוספתא ברכות פ"ד). לבו אמיץ ולא נסוג אחר מפני כל עד כי חילק גם על רבו ר"ע (יבמות ס"ט.), ומלאו לבו לעשות מעשה לצורך השעה בעקירת דבר תורה (ביצה כ"א. תוספתא שם פ"ב) בהתירו ביום טוב שיחפה ובשול לצורך אנשי חיל שבאו לעירו נגד דעת ר"ע רבו וכל חכמי הדור

(1) ע'י מנחות (ל: לא) שם מדורות כל הלכותיו ואסיר ב"ט ששנת ר"ש שוורוי הלכה כמותו וע"ע שבת (טו.), ביצה (יט.), תוספתא דטאי פ"ח וירושלמי שם פ"ד ה"ג.

(2) הלכות בדיני ממונות, ע'י כתובות (צ: חילק עם ר"ע, שם (צג:), ב"ב (קא.), שם (קנח:). חילק עם ר' ישמעאל, שביעות (מה.), גמין (פא:). חילק עם ר"ע. ובענינים אחרים: ע'י בבבויים פ"ג מ"ט חילק עם ר"ע. שבת (קב.), ערובין (קד:). חילק עם ר"ע.

(3) ר' אלעזר בן פרסא נזכר במלכה בגמין (כה). וז"ע שם בירושלמי וע'י ירוש' שילה פ"א ה"ט סוכה מדרש בשם ר"א המודעי, וקרא ר"א בן פרסא הגדול (כתובות ק, ק). כד"ל שם כרמכת בירושלמי. וההלכה המיוחסת שם לגברו היא לוקנו כך הוא בירושלמי וע'י בהנהגתי לש"ס דפוס ווינן. וע'י הגדה מקורותיו בע"ז (י:). ונזכר גם בתוספ' סיכה פ"ד ומכח שם שהוא חקן לא נכדו, ר"א אליעזר בן מתאי נזכר עם חנינא בן הכינאי תלמיד ר"ע (תוספ' סוטה פ"ח) ונראה שמשם את ר"ם (תוספ' ברכות פ"ד) מדרשיו ביבמות (ב, ב.), פסחים (עס:), ובתוספ' סוטה פ"א נזכר בשם ר"א בן תימאי וז"ל מתאי וז"ל בירוש' סוטה פ"ג ה"ד וע"ע קדושין (לכ.). ותוספתא שביעות פ"ג. ר' הוציאת המתורגמן לר"ג נזכר בהלכה (שביעית פ"מ מ"ו) וישב לפני ראב"ע (תוספתא כלים ב"ב פ"ב) והיה מנהיגי מלכות. ר' יהושע בן הורקנוס נזכר מדרש ממנו נוספה (כו:). ר' יהושע בן מתאי נזכר כעדות פ"ב ס"ה מפרש הלכה לפני ר' ישמעאל. ר' ישב ישב לפני ראב"ע (תוספתא כלים ב"ב פ"ב). והיה מנגד לר"ע (כתובות כס.). ופסם ארת הורה הוראה ובסלה ר"ע ואמר כל שיגעת לר"י יגעת (תוספתא אהלות פס"ו) ולג"י הגמ' בנויי (סח.). רק בקש לעשות מעשה. הלכה נמצאת ממנו בחולין (לב.). ושם נראה שהיה תלמידו של ריב"ח. ובקש לכוננו נכסיו ולא הניחו חברו ומנו ר"ע, כתובות (ג.). ר' חנינא בן רוסא חסיד ובעל מעשה מתורתו לא ידענו דבר ונאסרו עליו כמה הגדה מתחית וסדן בעל דרם הדרות.

הדור (מבילהא בא פ"ט, ביצה כ"ג). לא נתקיימו ממנו כי אם שהי הלכות (תענית י"ט, ידים פ"א ה"ג) וקצת מדרשי הלכה (ובמה פ"ט, וירושלמי שם, ב"ק צ' ז. זבחים ל"ב: כתובות כ"ט): ומדרש אנדה (מבילהא בשלח פ"ג) מונבז דן לפני ר"ע, והוא ציור המים מתלמד אשר צלל בים תלמודו של ר"ע והעלה תמיד תרם בידו. שני מדרשים נמצאו לו ושניהם נוסרו לפי סדר ר"ע ובשניהם נשהבש על ידי חרפות פלפולו. (שבת ס"ח: ת"כ מצורע פ"א). שמעון השקסוני גם הוא הלמיד ר"ע ואין שיעור מכל תורתו כי אם שלשה דברים ושלשתם באו ללמד על הכלל שהעמיד ר"ע (שמות פ"ח) שמנלגלין זכות על ידי זכאי וחוב על ידי חייב (ספרי בהעלתך פ' ס"ח, שלה ק"ה, פנחס ק"ה, ועי' כ"ב ק"ט). אך שלשה מן התלמידים אשר שמשו את ר"ע ביום חרפו וכו לשם תפארה בדורות הבאים. האחד היה שמעון בן עזאי איש מפורסם בשקירתו הרבה ללמוד תורה (סוף סוטה) אשר ישב ברד ולא נשא אשה על כי נפשו השקה בתורה (יבמות ס"ג:). בתהלה ישב לרנלי ר"ט (תוספתא ברכות פ"ד) ולמד תורה גם מר' יהושע ומסר הלכות ממנו אשר נעלמו אף מר"ע (יומא כ"ח). אשר בגלל זה הצליח בידו לפעמים להחזיר את ר"ע מרעתו (תענית כ"ו. תוספתא שביעית פ"ב). והנה בבחינת יהוס לר"ע אמרו כי היה תלמיד חבר לר"ע (ב"ב קנ"ח: ירוש' שקלים פ"ג ה"א), ומפי עצמו שמענו שמצטער ואמר חבל עליך... בן עזאי שלא שמשת את ר"ע (נדרים ע"ד:). ואת ר' ישמעאל (חולין ע"א), אך בכל זאת מבורר שבכל עת מדבר ממנו כתלמיד מרבו (ברכות ס"ב. ת"כ ויקרא פ"א), וכדרך למודו ומדרשו היה תלמידו המובהק. בין בהלכותיו¹ בין במדרש המקרא². כל מדרשיו בנויים על מדותיו של ר"ע ולפעמים עוד הולך כמה צעדים הלאה מאשר הלך ר"ע עצמו³. בעת שהושיבו את ראב"ע בישיבה היה גם הוא בסעודת החכמים ומסר קצת דברים שנאמרו בו ביום⁴. בקצת דעותיו נברל מאד מרעות ר"ע. בעת שנשאלה השאלה: מה גדול התלמוד או המעשה? היה ר"ע מן המבריעים שהתלמוד גדול (ספרי עקב פי' ט"א, וירושלמי תיגה פ"א ה"ז, בבלי קרושין מ' :). והיתה זאת השאלה שאלת הזמן: על מה חייב היהודי למסור נפשו בשעת השמד אם על התלמוד או על המעשה (נרעץ). הגה שמעון ב"ע לא חשב כן כי אם דרש בכל נפשך הן נפשך על מצותיו (תוספתא ברכות פ"ו). ואמת הדבר כי זה וזה קיימו בנפשם אמרי פיהם ר"ע מת על התורה והתלמוד, ושמעון ב"ע מת על דריקתו (עי' מבילהא משפטים פ"א, מדרש משלי מ'). ובבחינת תעורה היהדות גם כן הולכו כל אחד דרך לעצמו. ר"ע היה לאומי עד הקצה האחרון לא הפץ ולא קוה שיתחברו האומות אל האומה היהודית, אך לב"ע היה זה רעיון ארוב כי התכלית האחרונה לכלל האדם להתחבר על היהדות. ועל כן ב"ע דרש את אלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה (ברכות ו'), שיתחברו ליראת ה' ולמצותיו כל האדם יחד. לא כן ר"ע הוא אמר לאומית העולם אין לכם חלק בו אלא רודי לי ואני לו (מבילהא דשירה פ"ג). ר"ע אמר ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה, ונגד

זה

- 1) הלכותיו עי' ברכות (נד), ירושלמי בלאים פ"ו ה"ה, שקלים פ"ג מ"א, שם פ"ד ס"ז, יבמות (סס), כ"ב קנ"ח:), הירוית (ג:), יבמות (נא:), שם (סג:), ב"ק (נב:). ועי' ב"ב ב"ב פ"ט וצ"ע, שם (קה:), ירוש' כתובות פ"ב ה"א ומובא בבלי ב"מ (ד:). על שם ר"ש בן אלגוד והעיקר כנ"י הירושלמי ולא צריכין לדוחק החס' שם. נדה (סו:), ידים פ"ה ס"ה, ת"כ ויקרא פ"ה, ברוב אלה התקומות הולק על ר"ע. ועי' שבת (ה:), קידושין (כה:), קיזין פ"ב מ"ה.
- 2) מדרשיו: ב"ק (יג:), ת"כ ויקרא מ"ד, שם פכ"ב, ספרי בהעלתך פ" י"ז דורש בהקש, פנחס פ"י קט"ב רבוי זר סאר, ראה פ"י ע"ז דורש במיעוט, מבילהא בא פתיה דורש לאמר, שם פ"ה ברבוי ופלפול עצום, דייסס פ"ח דורש כפולים וע"ע משפטים פ"ה.
- 3) על ימרו של ר"ע כל פרשה המכונה לחברתה למדה הימנה דורש סמוכים עי' יבמות (ד:), ודורש מיומנים אשר ר"ע וריה"ג לא רצו בהם עי' ת"כ צו פ"ח ונחים (כס:). אמרו פ"ו ונדרים (עח:). דורש ע"פ רמז נוסריקון (איכה רבתי פ' איכה) ובדרך אל תקרי (סוכה לה:).
- 4) עי' זבחים (יא:). ובדיים פ"ד מ"ה הפי' האמיתי למשנה הואת עי' לעיל פ"ט ובהנהגה שם.

זה אמר ב"ע זה ספר תולדות אדם כלל גדול מזה. (ת"כ קדושים ובכ"ט). הנה לר"ע הרע הוא העיקר בחיי החברה אבל לבי"ע הוא האדם. גם בזה היה נבדל מר"ע. שר"ע לא חש מאד לרחיק ההגשמה ומצאנו בשני מקומות שדורש ר"ע הכתובים באופן המראה ההגשמה נמורה ובא ב"ע והשיג יליו אבל מפני כבודו של ר"ע אמר אינני כמשיב ר"ע דברי רבי אלא כמסופר על דבריו ומספר דבריו — אף אם כרוח — למען פדרו מתרועמת ההגשמה (ת"כ ויקרא פ"ב). ההגדה המספרת ממנו כי הכניס נפשו יותר מדי בחקירות במעשה בראשית ומעשה מרכבה, וזה נרמ מיתתו. אבל אין לאל ידיו לשפוט על הדבר הוזה כי חסר לנו המושג האמתי מהחכמת האלה בזמנם. והשירידים הקטנים אשר נשארו אין להם כח להשכילנו על הדבר. כמה מאמרים טובים ונכוחים הגיעו אלינו ממנו אשר יראונו כי השכיל לדעת תכונת המדות הנפשיות באדם (עי' תוספ' ברכות מ"ג, אבות פ"ד מ"ב, אדר"נ פכ"ה, וימא ל"ח, מס' ד"א פ"ג). דברים יקרים נאמרו בשמו אשר יש להם יתום אל מאורעות זמנו: כל שנטרפה דעתו מפני חכמתו סימן יפה לו כל שנטרפה חכמתו מפני רע לו (תוספתא ברכות פ"ג). אשר זה המאמר, בלי כל ספק, רומז על חברו שמעון בן זומא שנטרפה דעתו מפני חכמתו ועל אלישע בן אבויה שנטרפה חכמתו מפני דעתו. כננע ממאיר ליהדות נראתה לו הכת החדשה. ובכונה אליהם אשר נתנו למוט אמנות האחדות הגמורה, ואשר עקרו היסודות הראשיים לדת היהודים תלה בהם ובמרדם ביהדות את המאורע הנורא שגלו מעל אדמדם, באמרו: לא גלו ישראל עד שכפרו ביחידו של עולם ובמילה שנתנה לכ' הורות ובעשרת הדברות ובחמשה חומשי תורה (איכה רבתי). ועוד דרש בא וראה בכל הקרבנות שבתורה לא נאמר בהן אלהים ולא אלהיך ולא שרי וצבאות אלא יו"ד ה"א שם מיוחד שלא ליתן פתחון פה למינים לרדות (ספרי פנחס פי' קמ"ג, ת"כ ויקרא, מנחות ק"י). ועתה מכל אשר ראינו מתורת של ב"ע למדנו כי אף שלא שמש את ר"ע רק מעט בכל זאת בתהלוכות תורה בהלכה ובמדרש היה תלמידו וצלמו הנאמן. השני לו שמעון בן זומא, הוא היה דרשן מפואר אשר אמרו עליו: משמת פסקו הדרשנים (סוף סוטה), וראב"ע משבח דרשיו (ברכות ספ"א). וגם הוא הלך בעקבותיו של ר"ע במדרשו והשתמש במדותיו עד למרבה (1). אבל לא נשאר מתורתו רק מעט ומהלכותיו אין לנו כי אם שלש (ירוש' ברכות פ"ו ה"ו, ובבבלי מ"א : מ"ג. נגיד נ"ט :). מאמרי מוסר השכל נמצאו לו טובים ויקרים (אבות פ"ד מ"א, אדר"נ פכ"ג, ברכות נ"ח). ומחקירה במפולא ממנו נטרפה דעתו. הניגה בן חכיאני תלמיד מובהק לר"ע (ב"ר פס"א, ויקרא רבה פכ"א) והרצה לפניו במעשה בראשית ומעשה מרכבה (חגיגה י"ד :). ושמש גם את ר"ט (תוספתא ברכות פ"ד). גם הוא היה כמעט התכמים ביבנה ומיכיר את ר"ע לאחר זמן על עדות שהעיד בן שלקית ולא נזכר ר"ע ומכתישו (גדה נ"ב :). גם תלמידו נשתבח לזוב ולא נשאר כי אם קצת הלכות אשר הביא ר"א בן יעקב תלמיד ר"ע משמו (כלאים פ"ד מ"ח, תוספתא פ"א, סדרות פ"א) ושתים אשר לא נאמר מי מסין (קדושין נ"ה : מכות כ"א :). גם לא נמצאו לו כי אם מעט מדרשים אשר נושאים את רושם תורת רבו עליהם (2).

ועתה לעמת המספר הגדול תלמידיו ר"ע העולה על כמה אלפים הלא אלה התכמים המעטים אף אם נוסף עליהם כהנה שלא נזכרו פה יבטלו במיעוטם. אבל הוא הברנ אשר

דברנו

(1) עי' ברכות י"ב : דורש רבי כל. ובתולין (פ"ג). ות"כ אמור רצה לדרוש פרשה המסוכה לחברתה אלא שגזא נ"ש עוקבת מדרשו. ועי' ספרי ראה פי' ק"ו ירושלמי סוטה פ"א ח"א ותוספתא סדרות פ"ו דרשות במדות. תוספתא שבועות פ"ג מנחות (צ"ה) חגיגה (יד). מששע הכתוב.

(2) עי' מביילת בשלח פ"ג כ"ג. ילקוט ות"כ מצודת פ' זבים פ"ג. ועי' תוספתא שבועות פ"ג שדרש על

וכחש בעמיתו אין אדם כופר בעמיתו עד שכופר בעיקר וזה טיטורו של ר"ע בת"כ ויקרא פכ"ב ומעלה מעל ב"פ וכחש בעמיתו זה המפקיד אצל חברו ואינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם בנסן שגחשש מחדש בשלישי שבניהם. ובת"כ ס"פ נגעים דרש להורות כיום המפחד וביום המסא מלמד שאינו רואה את הנגעים עד שיוזני רבו וזח תלמודו של ר"ע בתוספתא נגעים ריש פ"א ע"ש.

דברנו כי בצוק העתים הלכו בתחו ויאבדו מתוך החיים עם הכמהם. אף לעבור זה לא יפלא בעינינו כי גם לתלמידו ר' ישמעאל אין זכרון, וכי אין שרידים מתורתם והכמהם רק מקצתם. כבר אמרנו כי הרבה מתורתו של ר' ישמעאל קיימו האחרונים ונזכרו תמיד בשם תנא דבי רבי ישמעאל, ולפעמים נמצא: אמר תלמיד אחר לתלמידו ר"י בשמו ולא נזכר שם התלמיד, אמנם שני הכתמים בדור הזה והם ר' יאשיה ור' יונתן ועליהם נאמר בפרוש (מנחות נ"ו): כי היו תלמידיו ר' ישמעאל. מקורות חיי אלה החכמים לא שמענו דבר בלתי זה כי ר' יונתן עזב בשעת רדיפת אדריינוס את ארץ ישראל והלך לו לתוצה לארץ (ספרי ראה פי' פ'). ונראה שגם ר' יאשיה עשה כמותו אשר על כן נמצאהו בניצבין בבית מדרשו של ר' יהודה בן בתירה אשר שם גם והרצה לפניו (שם חקת פי' קכ"ג וכי תצא פי' ר"ח). מלבד הלכה אחת לא נמצא להם הלכה בשום מקום (סנהדרין ט"ו:). ורובי תורתם היו במדרש הכתובים. ומהם נמצאים במכילתא לערך שלשים ועוד ובספרי לערך ארבעים ועוד. והנזכרים מהם בתלמוד נמצאו רובם כאלה הספרים. והובאו בתלמוד רק תמישה מדרשים על שמם אשר בספרים הנזכרים קצת מהם נזכרו בסתם (יומא נ"ו: סנהדרין ט"ו: קדושין מ"א. סוטה כ"ד. שם ס"ו:). בתורת כהנים אין להם זכרון והדבר הזה יזבן על נקלה לעת נבא לדעת הכונת זה הספר (ספרי י' פי"ד) שם נראה כי תכלית מחברו להראות כי לא יספיק דרך מדרשו של ר' ישמעאל ותלמידיו להבין את התורה על כן הלא טובן מעצמו כי בזה הספר אין מקום לתלמודם של תלמידיו ר' ישמעאל. כל מדרשיהם בספרי הם רק על ספר חומש הפקודים, וששת המדרשים אשר נמצאו על שמם בספר משנת תורה, יובן מהלשון אשר בו מוצגים לפנינו כי הם לקוחים ממקום אחר ואינם מעיקר הספרי¹ רוב מדרשיהם הם על פי מדרו של רבם או במשמעות הכתובים או על פי המדות. רבי יאשיה נוטה תמיד לדרוש ממשמע הכתוב וכל מקום שאפשר מניח את המדות ור' יונתן אהב דרשת המדות (תגינה י"ח. מכילתא בא פ"ט, שם פי"ו) ואף על כן נטה ר' יאשיה לדרכו ולמדותיו של ר"ע ודרש כפולים נגד שטת רבו (סוטה כ"ד.). וכמה פעמים מסרם את המקרא ודורש אותו (סוטה ל"ח. ספרי שלח פי' קי"ג, פינחס כ"ג, בהעלתך ס"ח) ובפרוש נאמר שר' יאשיה דורש לשון נזמריקון (ספרי מסעי פי' קס"א), וכן דורש בלשון אל תקרי (מכילתא בא פ"ו פ"ט). אך אם נצחו זה את זה במחלקתם היה תמיד ר' יאשיה המנצח (מכילתא בא פ"א פ"ט), ספרי שלח פי' ק"י, מכילתא בא פ"ה ובכ"ט). מלבד אלה השנים לא נקבו תלמידיו בשם. אבל אם נשימה לב למדרשים של אלה ואלה יתברר לנו כי גם על התלמודם כבר פעלה רובה מדרו של ר"ע.

ועתה דבר ברור הוא כי בסוף הדור הזה תורתו של ר"ע כבר פרשה כנפיה במלא רוחב כל הארץ היא נהיתה תורת היהודים מעתה אמנם עוצם החרבן אשר השיגם בימים האלה מיד הנוגש הרומי הוא עוד פעל להועיל לתורת ר"ע כי גדולים וטובים מתלמידיו האחרונים נמלטו מתוך המהפכה, וארבעה ממנהיגיהם, ר' מאיר, ר' יהודה, ר' יוסי, ורבי שמעון האריכו ימים אחרי מות רבם, והם היו נושאי תורתו ומרחיביה, הפיצו מעינותיה תוצה ופעלו כי תתנשאה תורת ר"ע להיות תורת כל היהודים בכל ארצות נפוצתם.

מפלת

1) עי' ספרי ואתחנן פי' ל"ג: מכאן היה ר' יאשיה אומר. ראה פי' ק"ג ושם בס"ע שיטה הציר הר"ד מאיר א"ש שאינו מעיקר הספרי. כי תצא ר"ד נאמר בפרוש ב"ש כדברי ר' יונתן. שם ר"ח ספר מעשה שחלו בדרך אבן במדרש דעם. שם רכ"ה נאמר בפ"י כדברי ר' יאשיה.

